Sámis

Sámi čálakultuvrralaš áigečála • Nr. 13 Miessemánnu 2013 **NUVTTÁ**

Sáme giella

Ovdal ja dál

LEAT GO SÁMEDIKKIT DUOHTA SÁMIID OVDDASTEADDJI ÁSAHUSAT?
John T. Solbakk

NUPPI SÁTNEGIRJJIS NUPPI SÁTNEGIRJÁI
Mikael Svonni

SÁMEGIELLA OVDAL JA DÁL – JA MANIN LEA DÁRBU SIRDIT SÁMI SÁTNEGIRJJIID NEHTTII
Harald Gaski

GIELLAJÁPMIN-DIAGNOSAT JA "MAŋIMUŠ GIELLA-HÁLLIID" OHCAN
Elisabeth Scheller

STUORÁTGIELAT BÁIDNET UNNIT-GIELAID – NAPPA NUPPI GUVLUI?
Jovnna Guttorm Solbakk

SÁNIID FÁPMU JIERPMI BADJEL
Inger Zachrisson

Giellajahki 2013

Dál lea jo 2013 jorramin giđđadálvvi guvlui. Beaivvit leat čuvggodan ja českes muohtagovčča hásttuha meahccái dollet. Sámi giellabarggut ja giela ovddideapmi maid čuvvot iešguđet rávnnjiid. Norggas lea 2013 nationála giellajahki, Norgga gielladutki ja diktára Ivar Aasen 200 jagi ávvudeami oktavuođas. Buot gielat Norggas galget ávvuduvvot. Máŋggalágan doaimmat leat plánejuvvon, omd. girjerádjosiin ja musihkka- ja teáhterbarggu hárrái.

In dieđe vel leat go sierra plánat das mo sámegiella galgá ávvuduvvot. SFS lágida seminára beaivvi ovdal jahkečoahkkima, mii dollojuvvo Kirkonjárggas miessemánu 25. b. Semináras čalmmustahttit sámegiela almmolaš dili. Norgga Sámediggi ovddidii 2012 loahpageahčen Dieđáhusa sámegiela birra, mainna Sámediggi áigu ovddidit bajimus dási politihka sámegiela birra. Dieđáhusa oktavuođas sáhttá omd. jearrat mii dáhpáhuvvá jos Sámediggi mearrida heaittihit otná sámi giellahálddašanguovllu -ortnega, vai buohkat Norggas oččošedje seammá vuoigatvuođaid geavahit ja oahppat sámegiela. Gielddat ja suohkanat mat odne gullet hálddašanguvlui, šattašedje resursagieldan. Jearaldat dás lea, maid rievtti mielde máksá šaddat resursagieldan? Dát livččii dehálaš ášši SFS miellahtuide, ja sávan mis šaddá buorre ságastallan dán ášši birra. Sámegiela ovddideapmi ja vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat mat dasa čatnasit, ain dagahit stuorra digaštallamiid servodagas. Dán oaidná omd. Tromssa suohkanis, mas evttohuvvon ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Tromssa suohkana sáhttá gomihit olles posišuvnna ovttasbarggu. Oažžu roahkka dadjat, ahte min gollegiella buktá feara makkár ge hástalusaid, oaiviliid ja dovdduid.

Giellajagi oktavuođas áigu min searvi maiddái ávvudit sámegiela, ovdanbuktit árbevirolaš gulahallanvugiid ja ságastallat somás, rikkis ja buori giellageavaheami. Dán oassái illudan mun erenoamážit, go SFS miellahtut leat hui giellačeahpit ja sis leat ollu iešguđet lágan vásáhusat ja muitalusat maid birra sáhttet muitalit. Nu mo mun jo loahpahin ovddit Sámis nummára SFS-čiega, de lea giellaárvu dat mii dahká ahte mii leat válljen bargat sámegiela ovddidemiin, čálalaččat ja njálmmálaččat, čállin, oahpaheaddjin, akademihkarin ja kulturbargin.

Namuhan vuot SFSa Facebook siiddu. Dat ii leat vuos nu ollu geavahuvvon, muhto ávžžuhan áinnas dasa buktit ságaid, kommenteret ášši, čujuhit ođđasiidda ja eará miellagiddevaš ja somás áššiide! Ferten maid namuhit ahte šaddá miellagiddevaš oaidnit makkár doaimmaid Sámi giellagáldu – Davviriikkalaš sámegiela fága- ja resursaguovddáš, man Sámi palamentáralaš ráđđi lea vuođđudeamen, dađistaga čađaha.

Áiggun dás loahpageahčen namuhit gielalaš illuságaid: Logan Giellajagi almmuhanmildosis nuorra Oslo nieida birra Anna Lanto, gii njealje jagi áigi mearridii oahppat sámegiela, giela man su áhčči ii beassan oahppat. Son lea oainnat bajášsaddan Stovneris Groruddalenis, gos ii lean, nu mo dadjá, "čáffa leat dábálaš norgalaš, gii ii máhte nuppi giela, iige dovdda nuppi kultuvrra". Sámegiellohkan lea earret eará dahkan dan ahte son lea álgán ávvudit Sámi álbmotbeaivvi, juoga maid son ii láven ovdal go lohkagođii sámegiela. Son lea maid beassan gierdat ahte earát leat čavggahan su, muhto son joatká dáinna lágiin sámevuođa čalmmustahttit, ja lea velá movttiidahttán iežas áhči sámegiela lohkat. Seammá mildosis deattuha maiddái Sámedikki ráđđelahttu Ellinor Marita Jåma ahte mii fertet rihkkut siskkáldas giellajustiisa sámi servodagas, eambbo geavahit dan sámegiela maid máhttit, ealáskahttin dihte giela. Dát leat ovdamearkkat mo olbmot konstruktiivva láhkai leat ovddideamen giellamáhtu ja dan árvvu, ja leat geahččamin ovddosguvlui.
Sávan buohkaide buori giellajagi!
Lill Tove Fredriksen, SFS ovdaolmmoš

SÁMIS Nr. 13
Miessemánnu 2013

Sámi čálakultuvrralaš áigečála, man **ČálliidLágádus** almmuha Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiidsearvvi ovddas.

ISSN 0809-7410

Doaimmahus
Harald Gaski ja John T. Solbakk

Ruhtadeaddjit
Norgga Sámediggi, ČálliidLágádus vuođđudus ja SFS Sámi fágagirjjálaš foanda.

Sámis artihkkaliid ja govaid ii oaččo almmuheaddji, čálli dahje govvideaddji lobihaga máŋget.

Gráfalaš bargu Minna Saastamoinen, Studio Borga, Ohcejohka

Deaddilan Waasa Graphics Oy, Vaasa

SFS

Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiid searvvi stivra

Ovdaolmmoš Lill Tove Fredriksen
Grøholtvn. 5, 9010 Tromsa

Stivralahttu Seija Guttorm
9730 Kárášjohka

Stivralahttu Trond Are Anti
Buolbmát, 9845 Deatnu

Sadjásaccat
Elisabeth Utsi Gaup
9520 Guovdageaidnu

Elen Ragnhild Sara
9730 Kárášjohka

John Henrik Eira
9730 Kárášjohka

Čállingoddi
Joðiheaddji Svein Nordsletta
Fitnodatgeaidnu 13, Pb 140,
NO-9735 Kárášjohka
Tel. +47 78 46 83 30,
+47 416 45 751
Faksa +47 78 46 83 29
E-poasta: samifaga@samifaga.org

Sámis lea nuvttá. Dán sáhttá maid diŋgot almmuheaddji neahttagirjegávppis
www.calliidlagadus.org

Sámis artihkkaliid sáhttá maiddái lohkat dás:

www.samifaga.org

Dearvvuođat doaimmahusas!

DÁN JAGI LEA sihke giellajahki ja válgajahki. Dán nummiris iskat fuomášahttit goappašiid áššiid, vaikko áigečállagis mii ilbmá guktii jahkái ii leat nu álki politihka birra čállit. Ii fal dan dihtii ahte giella ge lea nu oktageardánis ášši, muhto politihkka gáibida beaivválaš čuovvuma ja johtilis vástádusaid ja kommentáraid, nugo áviissain, radios ja TVs sáhttá addit. Áigečállagis baicce lea dábálaš ohcat guhkit linjáid ja árvvoštallat man guvlui áššit orrot johtimin. *Sámis* lea dássážii vuosttažettiin deattuhan kulturpolitihka, muhto dán nummiris mii viggat oaivvildallat maiddá bellodatpolitihka hárrái. Duogážin dieđusge lea eaktu ahte Sámediggi lea jurddašuvvon sápmelaccáid jietnan ja ovddasteaddjin. Sápmelaccat geat leat dáža bellodagain lahttun, leat dan danin go sii dorjot dan bellodaga áigumušaid. Ii ovttage Norgga riikkabellodagas leat sámepolitihkka váldoáššin, de go omd. Norgga dálá stáhtaministtar cealká ahte Bargiidbellodat áigu vuoitit Sámediggeválgga, de son oaivvilda *Norgga* bargiidbellodaga, danin go mis ii gávdno *Sámi* bargiidbellodat. Bellodagaid siskkobealde gis lea nu ahte eanetlohku mearrida, de vaikko bellodaga *sámi* áirasat livčče eará oaivilis, de loahpalaccat goittotge eanetlogu mearrádus vuoitá. Sámi retorihkas lea olu sáhka sámi ásahusaid birra, man dehálaš lea daid nannet. Juste dan dihtii dáidá ge buot dehálemos jearrat ja suokkardallat ahte leat go duođaid sápmelaccat ieža geat mearridit min váldo sámi ásahusa siskkobealde, vai leat go dáža bellodagat mat bidjet eavttuid. Guhkebuš, ákkastalli artihkkalat leat áigečállaga dovdomearka, ja moai doivo ahte *Sámis*-čállosat sohpet dan meroštallamii, go áigečállaga viggamuš livčcii doalahit ságastallama joðus miellagiddevaš čállosiiguin mat buktet ovdan iešguđetge beliid min árgabeaivvis, seammás go jerret ahte lea go buoridanmunni gokkoge.

John T. Solbakk ja Harald Gaski

NJUNUŠČÁLLOSAT

2 **SFS čiehka**
Lill Tove Fredriksen

3 **Dearvvuođat doaimmahusas!**
Harald Gaski ja John T. Solbakk

ARTIHKKALAT

6 **Leat go Sámedikkit duohta sámiid ovddasteaddji ásahusat?**
John T. Solbakk

12 **Nuppi sátnegirjjis nuppi sátnegirjái** Mikael Svonni

20 **Ovdal ja dál Ja manin lea dárbu sirdit sámi sátnegirjjiid nehttii**
Harald Gaski

24 **Mimi Bahl De Leon**
Ellen Marie Jensen

30 **BÁIKI riikkaidgaskasaš sámi áigecála** Harald Gaski

32 **Buorre eallin ja dan dutkan**
Harald Gaski

34 **Giellajápmindiagnosat ja "maŋimuš giellahálliid" ohcan**
Elisabeth Scheller

40 **Sániid fápmu jierpmi badjel**
Inger Zachrisson

42 **Stuorátgielat báidnet unnitgielaid – nappa nuppi guvlui?**
Jovnna Guttorm Solbakk

47 **Garra-Jorta – Guovdageainnu báhppa 1774–1780**
Aage Solbakk

50 **Govvamuittut**
Aage Solbakk

KOSERIIJAT

56 **Mun in gille lohkat**
Wenche Marie Hætta

SFS/sámi fágagirjjálaš stipeanddat 2013

Sámi fágagirjjálaš foanda almmuha dán jagi čuovvovaš stipeanddaid sámi fágagirjjálaš čálliide ja jorgaleaddjiide:

1) 1 prošeaktastipeanda, dokumentára girjái giehtačálus, NOK 100 000.-
2) 4 mátkestipeandda, stipeandda árvu gitta NOK 20 000.- rádjai
3) 4 fágalaš artihkkaliid jorgalan/heivehan stipeanddat, gitta NOK 10.000,- rádjai
4) 5 árvvoštallanstipeanda, árvvoštallat sámi oahpponeavvuid ja dokumentáragirjjiid, á NOK 5.000.-

Dát gusto stipeanddaide:

1) Ohcamii galgá ráhkadit dievaslaš prošeaktačilgehusa, ja áinnas duođaštus girjegoasttideaddjis ahte dat áiggošii ruhtadit ja almmuhit giehtačállosa go dat lea gárvvis.
   Foanddastivra vuoruha prošeavttaid/giehtačállosiid main fargga sáhttá ilbmat sámegielat girji dahje eará fágagirjjálaš teaksta.
   Prošeaktastipeandda sáhttá maiddái geavahit lassiruhtadeapmin. Ohcci galgá muđuid ge almmuhit ohcamušas jos prošektii lea ohcan dahje ohcamin doarjaga eará ruhtadeaddjiin. Sii geat ovdal leat ožžon stipeandda, eai sáhte ohcat ovdal dohkálaš raporta lea sáddejuvvon foandda stivrii.
   Foanda ii ruhtat dieđalaš dutkosiid gárvvistit, ii ge girjjiid deaddilangoluid.
   Váilevaš dieđut dahket ahte ohcan ii meannuduvvo. Foanddastivra sáhttá hilgut buot ohcamiid, jos gávnnaha ahte ohcan omd. ii duhtat Fágagirjjálaš foandda ulbmiliid.
   Juolluduvvon ruhta mákso guovtti oasis, bealli go álgá prošeavttain, ja nubbi bealli go lea loahpahan prošeavtta, ja giehtačálus gárvvis. Jos eai leat dohkálaš prošeaktaohcamat, de sáhttet juolluduvvot eambbo mátkestipeanddat.
2) Mátkestipeandda lea fágalaš mátkki várás. Vuostáiváldi galgá raporteret stivrii go mátki lea čađahuvvon, ja das galgá buvttaduvvot 5 siidosaš teaksta man sáhttá almmuhit Sámis áigečállagis.
3) Jorgalanstipeanda lea eará gielain jorgalit sámegillii. Artihkkala galgá sáhttit almmuhit Sámis áigečállagis. Juolluduvvon ruhta mákso go artihkal lea jorgaluvvon, boahtán čállingoddái ja dohkkehuvvon.
4) Oahpponeavvu dahje dokumentára girjji árvvoštallan galgá leat 3-5 siidosaš, ja sáhttit almmuhuvvot Sámis áigečállagis. Dan oažžu maŋŋá fállat eará almmuheaddjái. Juolluduvvon ruhta mákso go árvvoštallan lea gárvvis, boahtán čállingoddái ja dohkkehuvvon.

FUOBMÁ! Ohcanáigemearri 21.6.2013!
Eambbo dieđut SFS:a čállingottis,
tel. 416 45 751 Svein, tel. 915 90 606 John T.

Vuođuštuvvon ohcan oktan ruhtadanplánain sádde ovdal geassemánu 20. b. 2013 čujuhussii

SFS/Sámi fágagirjjálaš foanda
Fitnodatgeaidnu 13,
Pb 140, NO-9735 Kárášjohka

dahje sádde e-poastačujuhussii
samifaga@samifaga.org

John T. Solbakk

Leat go Sámedikkit **duohta sámiid ovddasteaddji** ásahusat?

20. Sámekonfereansa Murmánskkas miessemánu 2.–4. b. dán jagi hásttii mu ságastallat dien gažaldaga birra mii dás lea bajilčálan. Duogážin gažaldahkii lei dat go dáža riikkadási politihkalaš bellodagat oassálastet Sámediggeválggain, ja leat ge ovddastuvvon Norgga Sámedikkis bellodagaid sápmelaš áirasiiguin. Dáinna čállosiin lean viiddidan ja čiekŋudan namahuvvon oanehis ságastallama.

Suoma ja ruota bealde ii leat diet releváṇta gažaldat, go doppe eai leat suoma ja ruota riikkabellodagat mielde sámediggeválggain. Dušše dáža bealde. Ruošša bealde ii leat riikka lágaid bokte ásahuvvon sierra Sámediggi. Guoládaga sápmelaččat leat vuos ásahan oktasaš guovddáš ásahusa mii galggašii ovddastit buot ruošša beale sápmelaččaid. Ásahusa sii gohčodit gielddasámegillii Kuelnegk Nuark Sam Sobbar (Guoládatnjárgga Sámi Soppar). "Sobbar" várra lea luoikkassátni ruošša-gielas, norraz dahje norröös lea nuortalaččaid doaba. Dat lei dološ sámi siiddain sin bajimuš mearrideaddji ásahus. Dán birra sáhtát lohkat ee. dás: Sámit áiggiid čađa 1, ČálliidLágádus 2011, s. 99–104.

Hárdá go gažaldat eambbo go hástala?

Lea dieđusge nu ahte diet gažaldat ii dušše hástal, muhto hárdá sápmelaččaid geat sámediggeválggain dorvvastit dáža bellodagaide. Dáža bellodagaid sámi jienasteaddjit ja válljejuvvon sámediggeáirasat leat gullon fástideamen gažaldagain go nie jearrá, ahte eai go sin dalle ane duohta sápmelažžan go ásahit válgalisttaid dáža bellodagaid namas? Stuorra oassi jienasteaddjjin han jienastit dáža bellodagaid. Ii aiddo das leat gal jearaldat, lea mu fástádus. Munnje lea deháleappot čielggadit man-

ne jienastuslogu sápmelaččat jienastit nu mo dahket. Dása mis ain váilu "válgadutkan". Nu lei ge mu Murmánskka ságastallama vuolggasadji, ja lea ain, dat ahte fástádus dien bajilčállaga gažaldahkii ii leat nu álki go *jo* dahje *ii*. Dasto fuomášahtten ságastallamis dan ahte "bellodat-sápmelaččas" goit lea gažaldahkii eará fástádus go sus gii ii leat bellodatmiellahttu. Mu bargun ii leat áššis leat duopmárin, baicce čájehit ee. válgabohtosiid statistihkaiguin mo dahje geaid mii jienastat. Dasto čuovvu gažaldat manne mii jienastat nu mo dahkat, ja dasa ge leat moanat fástádusat. Mun jearan gažaldagaid, ja doaivvun guldaleaddji (dahje dál lohkki) ieš jurddašišgoahtá vejolaš fástádusaid.

Sámedikki jienastuslohku

Mun fuomášahtán dan ahte politihkalaš válggaid oktavuođas dieđusge earuhat du sámi identitehta, du čearddalaš gullevašvuođa, das makkár politihkalaš válljema don dagat. Du identitehta ii leat mearrideaddjin dasa makkár politihkalaš ideologiijii dus lea jáhkku. Okta mii dan fuomášahttá lea Sámedikki jienastuslohku, mii addá jienastanlobi sámediggeválggain buohkaide geat dasa leat čálihan iežaset mearriduvvon eavttuid vuođul. Čáliheami eavttut leat –

> "Buohkat geat addet dovddastusa dasa ahte atná iežas sápmelažžan, ja geas
>
> a. lea sámegiella ruovttugiellan, dahje
> b. lea leamaš vánhen, vánhen-vánhen, dahje máttarvánhen geas sámegiella lei ruovttugiella, dahje
> c. lea su mánná gii lea dahje lea leamaš Sámedikki jienastuslogus, sáhttá gáibidit čálihuvvot Sámedikki jienastuslohkui."

Jienastuslohku ii earut ideologiijaid gaskkas ii ge njuolggat das makkár politihkalaš áigumuša jienasteaddji galgá válljet. Dan dahket easkka dat geat de gilvalit válggaid bokte oažžut fámu mii lea addojuvvon Sámediggái. Jienastuslogu olbmot sáhttet vel organiseret dahje jienastit heaittihit dan seamma Sámedikki. Nu mo jo goit okta dáža politihkalaš bellodat áiggošii, ja lea ge sin sápmelaš ovddasteaddjiid sádden Sámediggái dakkár prográmmain. Aiddo dán ja Sámediggeásahusa oktavuođas lea mu mielas dehálaš ja riekta čilget ahte lea dáža politihkalaš bellodat mii lea mearridan sii áigot heaittihit Sámedikki, ja ahte dát bellodat dáinna áigumušain lea ovddastuvvon Sámedikkis. Eai ge sin sápmelaš ovddasteaddjit dárbbaš leat "unnit" sápmelaččat dan dihtii, muhto baicce leat eamiálbmot politihkalaš perspektiivvas "láhppon", leat goit hilgon dan maid mii dadjat lea dehálaš caggi eamiálbmot-ideologiijas, namalassii ieš mearrideapmi.

Manne Sámediggi?

Dehálaš gažaldat lea dalle dat ahte manne bat Norgga Stuorradiggi mearridii Sámelága 1987s man vuođul ásahii Sámedikki 1989s? Ii go dat lean ge fástádussan sámi organisašuvnnaid gáibádussii ahte mis galggai lean iežamet álbmotválljejuvvon ásahus, mii soabadettiin Norgga stáhta eiseválddiin dađistaga galgá áimmahuššat sámi iešmearrideami? Nu han lei ge, doaivvun mun.

Ovdal go láhka mearriduvvui, gáibidedje sámi organisašuvnnat – NSR erenoamážit, ahte Stuorradiggi galggai lága bokte mearridit ahte dušše sámi joavkkut, eai ge dáža bellodagat, galge beassat oassálastit sámediggeválggain. Dan ii čuovvolan Stuorradiggi. NSR dohkkehii dan, ja čájehii dan go oassálastigođii sámediggeválggaide. NSRa organisašuvnnas dáide dalle oaivvildan dan ahte eai han dáža bellodagain lean olbmot geat riikkaviidosačča sáhtte gilvalit sámi joavkkuiguin, ee. NSRain, mii jo lei organisašuvdna mas ledje báikkálaš searvvit miehtá Norgga. Dahje sáhtte maid NSRas muhtimat jurddašan ahte eai gilvaleaddjit várra jolggat boahtit válggaide dáža bellodagaid namas.

Norgga Bargiidbellodat gilvala

Dušše Bargiidbellodat/Arbeiderpartiet lea álggu rájes leamaš gilvaleaddjin NSRii ja sámi joavkkuide. Bellodat ceggii válgalisttaid buot biirriin, earret Mátta-Sámis. Bellodat oačču 7 áirasa, 7 válgabiirres, NSR fas 24 áirasa, ja eará sámi joavkkut 8. Easkka nuppi válggas lei Olgeš/Høyre ja Guovddášbellodat/Senterpartiet mielde muhtin válgabiirriin. Gáldu: Odd Mathis Hætta: *Sametinget i navn og tall 1994*. Odne dadjat buot dáža bellodagat bidjet válgalisttaid sámediggeválggaide.

Manne dáža bellodagat

Lea vejolaš čujuhit muhtin sivaide manne dáža bellodagat vulge mielde sámediggeválggaide, oanehačča ee.:

- 1987 Sámeláhka ii hehtte dáža bellodagaid oassálastimis sámediggeválggain
- NSR mearridii organisašuvnnain oassálastit válggaide
- Muhtin gievrras NSR olbmot guđđe searvvi ja mannet sin dáža bellodahkii
- Eai lean goit álggus galle molssaeavttu sidjiide geat eai lean NSRii gullevačča
- "Bellodat-sápmelačča" mearridit geavahit iežaset báikkálaš dáža bellodaga
- Stuorra dáža politihkalaš bellodatorganisašuvdna sáhttá leat sihke ekonomalaš ja organisašuvnnalaš doarjjan
- Dáža bellodaga gullevašvuohta addá politihkalaš karieravejolašvuođa mii manná dobbelii go Sámediggi

Go dát ii leat guorahallojuvvon, dahje dutkojuvvon, de mii oažžut árvádallat fástádusa gažaldahkii manne dáža bellodagat sámediggeválggain. Ii sáhte goit dadjat ahte lea dušše okta sivva, muhto olles ráidu sivat. Muittuhan, ja fuomášahtán sin geat eai lean 80-jagiin mielde servodatdigaštallamiin: Áigá ovdal vuosttas válggaid digaštallui ee. dat ahte galggai go NSR oassálastit válggaide. Ollugat atne NSRa vuosttamužžan kulturorganisašuvdnan, ja dan sivas ii heiven searvvi nama seaguhit válggaide. NSRas han ledje miellahttun maiddái sápmelačča geain lei lahka gullevašvuohta báikkálaš dáža bellodagaide, maid bokte oassálaste ee. gielddaválggain. NSRa meannudii guovtte

riikkačoahkkimis ovdal vuosttas sámediggeválgga gažaldaga galggai go organisašuvdna cegget válgalisttaid. Eanaš "finnmárkku sápmelaččat" ledje vuostá, muhto riikkačoahkkima eanetlohku dáhtui geavahit Riikkaorganisašuvnna, ja nu šattai. Vuosttas válggaid bohtosat orro goit čujuheamen dasa ahte lei rivttes mearrádus. Vuosttas áigodagaid stivrrii NSR ja dan ovttasbargojoavkkut Sámedikki.

Sámi sosialdemokráhtat ja Sámi borgárat

Sápmelaš sosialisttat ja sosialdemokráhtat, olbmot geat gieldda- ja stuorradiggeválggain jienastedje Bargiidbellodaga ja Sosialisttalaš Gurutbellodaga, digaštalle vejolašvuođa cegget Sámi sosialdemokráhtalaš listta vuosttas sámediggeválgii. Dát livčči dalle válgalista mii livčči vuođđuduvvon Norgga ja oarjemáilmmi ideologiijaid vuođul, muhto dat ii galgan lean ovttage dáža bellodaga vuollásaš joavku. Dán digaštallama mun dovddan bures, go mun ge atnen iežan ideologálaččat sosialistan, muhto in lean makkár ge dáža bellodaga miellahttun. Sámi sosialdemokráhtaid organiseren bázii dalle dušše jurddan.

Norgga Bargiidbellodaga báikkálaš bellodagaid sápmelaččat ceggejedje de dáža bellodaga namas válgalisttaid. Dáid sápmelaččaid gaskkas ledje maiddái muhtimat sis geat guđđe NSR aiddo dan sivas go organisašuvdna mearridii cegget válgalisttaid NSR namas. Vuosttas válgabohtosat čájehedje ahte ledje ollu sápmelaš jienasteaddjit geat válljejedje dáža bellodaga man sii juo jienastedje gieldda- ja stuorradiggeválggain. Dán oaidná erenoamážit válgabohtosiin Finnmárkkus. Norgga bargiidbellodaga sápmelaččat leat de ásahan bellodahkii "Samisk sosialdemokratisk forum" – Sámi sosialdemokráhtalaš forum.

Dáža, dahje norgga politihkalaš gova mielde lei olgeš bealli ge mielde vuosttas válggain. Bellodat Høyre/Olgeš ceggii válgalistta muhtin válgabiirriin, muhto ii juksan ovttage áirasa. Eambbo miellagiddevaš lea dat ahte guovtte válgabiirres, Davvi Romssa ja Mátta-Romssa válgabiirres, lei "Sámi borgár lista" mielde válggas. Eai dát ge lihkostuvvan. Odne sii eai šat oidno, ja dáidá leat Høyre/Olgeš odne sin bellodat sámediggeválggain.

Geaid mii jienastat

Válggaide oassálastin ja válgabohtosat vuosttas válgga rájes 1989 oktan maŋemuš válggain mii lei 2009, lea miellagiddevaš lohkamuš, ja maiddái fástádus dasa jos sámi organisašuvnnat 25 jagi dás ovdal doivo sii galge stivrret Sámedikki bistevaččat. Čuovvovaš tabeallas leat guokte vuosttas ja guokte maŋemuš válgga. Dás lean bidjan buot sámi joavkkuid jienaid oktii, ja seamma lean dahkan dáža bellodagaid jienaiguin. Statistihkka muitala ahte masá bealli sámediggeválgga jienasteaddjiin jienastit dáža bellodaga. Gáldun leat almmolaš statistihkat:

Válgaoassálastit	1989	1993	2005	2009
Jienastedje	4.134/ 77,8%	5.389/ 77,7%	8.928/ 72,6%	9.448/ 69,3%
Sámi joavkkut	73,3%	63,3%	53,3%	54,1%
Dáža bellodagat	27,7%	36,7%	46,7%	45,9%

Eai buot jienat ovddastuvvon

Válggain leat olut jienat mat eai leat ovddastuvvon Sámedikkis. Dása lea sivvan dat go eanaš unnit joavkkut eai juvssa nu olu jienaid válgabiirres ahte ožžot áirasa. Go lohká olles riikka jienaid oktii, de lei 1989s sin lohku 1.033 jiena, 25%, ja 1993s fas 1.499 jiena, 27,8%. Sámi joavkkuid ja dáža bellodagaid logut leat sullii seamma dásis.

Dattege leat válganjuolggadusat nu ahte unnit joavkkut sáhtte muhtin biirres oažžut dan maðe jienaid ahte ožžot maiddái áirasa Sámediggái. Nu lea leamaš Sámedikkis álggu rájes juo nu gohčoduvvon "ovt'olbmo joavkkut". Vaikke vel válganjuolggadusaid leat rievdadan, ja válgabiirriid časkán oktii, de lea leamaš maŋemuš áigodagas ge "ovt'olbmo joavkkuin" stuorra váikkuhanvejolašvuohta. Dán fámu sii ožžot go stuorát joavku dárbbaša sin doarjaga dasa ahte ásahit eanetlogu, ja beassat cegget "ráđđehusa".

Johttisámelista ain bistimin

"Ovt'olbmo joavkut" ihtet ja jávket, orru leat leamen oalle dábálaš go geahčča makkár listtat leat oassálastán válggaide. Dušše *Johttisámiid lista* lea unnit joavku mii lea bistevaččat oassálastán. Listta nana ruoktu lea Guovdageaidnu. Vaikke vel časke oktii Sis-Finnmárkku válgabiirriid stuorra válgabiirrin mas maiddái Porsáŋgu lea mielde, de dattege lei jienasteaddjiid lohku maŋemuš válggas nu stuoris ahte ožžo 2 áirasa. Ii dáidde dát ealáhusa lista nu bures lihkostuvvat 2013 čavčča válggas, go dál leat Ávjovári biirres guokte válgalistta maid sáhttá gohčodit ealáhuslistan. Dasto leat eará listtain ge johttisámi ovddasteaddjit njunuš sajiin listtain. Dasto massá Ávjovárri 1 áirasa 2009 válgga ektui, vállje dál 8 iige 9 áirasa Sámediggái.

2009 válgga 7 válgabiire jienat

Dán tabeallas lea maŋemuš válgga bohtosat, buoidudan loguid válgabiirriin gos dáža bellodagat leat ožžon eambbo go beali jienain. Lea "váralaš" oaivvildit juoga das manne aiddo golmma biirres leat dáža bellodagain eambbo jienat go sámi joavkkuin. Oassi fástádusas sáhttá leat dat go aiddo dáid biirriin leat stuorát gávpogat. Nuortaguovllu biirres lea Čáhcesuolu ja Girkonjárga, Davviguovllus fas Áltá ja Hammerfeasta, ja Gáisi biirres lea Tromssa stuorragávpot. Dása mis váilu dat maid Sámediggi lea guhká ohcalan, namalassii válgabohtosiid dutkan. Doaivumis dákkárat ilbmet fargga, de mii dieđášeimmet eambbo dan birra manne masá bealli Sámedikki jienasteaddjiin jienastit dáža bellodagaid.

1 Nuortaguovlu	Sámi	44,3%	**Dáža**	**55,7%**
2 Ávjovárri	Sámi	64,3%	Dáža	35,6%
3 Davveguovlu	Sámi	40,4%	**Dáža**	**59,6%**
4 Gáisi	Sámi	45,4%	**Dáža**	**54,6%**
5 Viestarmearra	Sámi	60,2%	Dáža	39,8%
6 Máttasámi guovlu	Sámi	62,8%	Dáža	37,2%
7 Mátta-Norga	Sámi	64,2%	Dáža	35,8%

2013 Sámediggeválga

Seamma olu áirasat galget válljejuvvot boahtte čavčča válggas go 2009, muhto juohkáseapmi rievdá. Galget válljejuvvot 39 áirasa. Man galle áirasa juohke válgabiirres válljejit, mearrida dat man ollu ledje dieđihuvvon Sámedikki jienastuslohkui geassemánu 30. b. dan jagi

goas maŋimuš gielddastivra- ja fylkkadiggeválga lea dollojuvvon, mearkkaša 2011.

Áirrasjuohku válgabiirriin 2013 sámediggeválgii (dávggiid siste erohus 2009 ektui):

Válgabiire	Man ollu leat jienastuslogus	Áirasat 2013
Nuortaguovlu	2177	6
Ávjovárri	3532	8 (-1)
Davveguovlu	2006	5 (-1)
Gáisi	2041	6
Viestarmearra	1455	4 (-1)
Åarjel-Saepmie	904	4 (+1)
Lulli-Norgga	2047	6 (+2)
Submi	14162	39

Dán tabealla dieđuide lasihan dušše iežan einnosteami, gáttán Bargiidbellodat ja NSR bissuba stuorra joavkun, ja ahte ain leat boahtte áigodagas ge Sámedikkis máŋga smávit joavkku mat áiggošedje mearridit galgá go Bargiidbellodaga Vibeke Larsen vai NSRa Aili Keskitalo leat boahtte sámediggepresideanta.

Leat go Sámedikkit duohta sámiid ovddasteaddji ásahusat?

Dasto mii loahpas vel unnánaš jorahat jurdagiid dien hástaleaddji gažaldaga birra. Dattege in sáhte fástidit *leat* dahje *eai leat*. Fuomášahtán goit dan ahte mun in leat dás bajábealde digaštallan in ge čilgen doahpagiid maid lean geavahan. Sáhttá go omd. čohkket ja dahje sirret Sámedikki joavkkuid nu mo lean dahkan, namahit daid sámi joavkun ja dáža politihkalaš bellodahkan?

Mun lean goit atnán dan dábálaččat dohkkehuvvon ahte Arbeiderpartiet/Bargiidbellodaga ja Olgeš/Høyre sámi miellahtut ja áirasat maiddái leat miellahttun namahuvvon dáža politihkalaš bellodagas, ja nu ovddastit maiddái riikkabellodaga, retoralaččat daddjon: odne ovddastit Sámedikkis Jens Stoltenberg ja Erna Solberg.

Lean áiggiid čađa leamaš eatnat digaštallamiin iežan sámi "ideologalaš vieljaiguin ja oappáiguin" APs ja SVs. Eat ge mii oro áddemin bellodaga ovddasteami seamma láhkái, eat ge goit bija seamma deattu dasa ahte maiddái dáža bellodagaid mearridanstruktuvra lea nu ahte bellodagaid riikkačoahkkimat, ja dan guovddáš orgánat leat mat loahpalaččat mearridit, eai ge báikkálašbellodagat dahje bellodagaid Sámedikki joavkkut. Mun jearan vel dalle retoralaččat ahte leat bat dáža bellodagat mat leat Stuorradikkis dohkkehan Sámediggái ieŠmearrideami, muhto Stuorradiggi gal ii leat? De ferte dovddastit ahte bellodagaid sámi ovddasteaddjin galgá leat buorre ja njuolgga oktavuohta dáža bellodagaid mearrideaddji birrasii, ja nu sáhttet njuolgga váikkuhit omd. ieŠmearrideami áššis. Buorebut váikkuhit go duot "olggobealde" sámi joavkkut. Muhto de gis ihtá diet váivves gažaldat - dárbašat bat mii dalle oppanassii ge Sámedikki, go mii sáhttit dáža bellodagaid čađa ja bokte ovddidit áššiideamet?

De gal muittuhin vel Murmánskka-ságastallamis Álgoálbmogiid Máilbmeráđi (WCIP) vuosttas presideanta George Manual čuoččuhusa, ja jerren: Lea go nu ahte eai sii leat koloniseren dušše min eatnamiid, muhto maiddái min jurddašeami?

Mikael Svonni

Nuppi sátnegirjjis nuppi sátnegirjái

– MOVT OVDDIT SÁTNEGIRJJIT LEA VÁIKKUHAN MAŋIT, HÁMIID JA SÁNIID DÁFUS

Go Jens Andreas Friis ráhkadii su stuora sátnegirjji (*Ordbog over Det Lappiske Sprog*) mii addojuvvui olggos 1887, de eai lean go guokte (stuorit) sátnegirjji addojuvvon olggos ovdal, nubbi Norgga bealde (Knud Leem: *Lexicon lapponicum*, 1768) ja nubbi Ruoŧa bealde (Erik Lindahl & Johan Öhrling: *Lexicon lapponicum*, 1780). Sihke Leem ja Lindahl & Öhrling geavahedje earret dárugiela/ruoŧagiela latiinna giela lassin sámi sániid čilgehusaide ja Friis čuovui maiddái dan tradišuvnna ja geavahii latiinna giela ja dárugiela čilgehusaide. Leem sátnerádju leai davvisámegiella ja leai čohkkejuvvon Norgga bealde ja Lindahl & Öhrling sátnerádju leai čohkkejuvvon Ruoŧa bealde, namalassii ubmisámegiela guovllus. Go Konrad Nielsen bargagođii davvisámegiela sátnegirjjiin 1900-logu álgogeahčen, de leai jurdda ahte sátnegirji galggai addojuvvot olggos Hungárias, ja ahte čilgehusat galge čállojuvvot hungária ja duiskka gillii. Muhto go Nielsena sátnegirji (oasit I–III) almmuhuvvui 1932–38, de das ledje čilgehusat dáru- ja eaŋgalasgillii. Dán artihkkalis mon geahčan govt ovddit sátnegirjjit leat váikkuhan maŋit sátnegirjjiid ja erenoamážit govt Nilsena sátnegirji lea váikkuhan maŋit davvisámegiela sátnegirjjiid hámi ja sisdoalu.

ČÁLLINVUOHKI[1]

Vuosttas sámegiel girji almmuhuvvui 1619 ja leai Nicolaus Andreæ *ABC Book på Lappesko Tungomål*. Dan girji sámegiella leai máŋgga dáfus váilevaš ja čállinvuohki eahpesihkar. Dovddus rohkadusa álgu leai čállojuvvon čuovvovaččat:

> Ackia mijen iucht lie almen sis / ailes hiedde tdu Namme. Quöijk pote tdu Rijkie. Hiedde tdu sijte / nimpt almis kockt ai ädnamis.

Seamma jahkečuođi gaskkamuttus (1648) almmuhuvvui Johannes Tornæusa *Manuale Lapponicum,* ja das leai seamma álgu čuovvovaččat:

1 Gáldu: Bergsland, Knut (1951–52) Hvordan den nye samiske rettskrivningen ble til. *Samisk selskaps årsbok 1951–52*: 28–50.

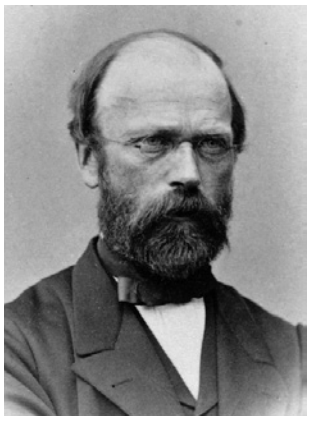

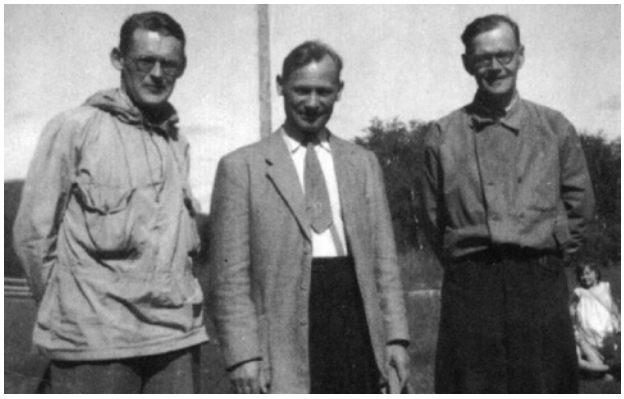

Badjin Jens Andreas Friis. Konrad Nielsen ja Elen Olsen (Buolbmágis eret, govva lea 1899 rájes). Israel Ruong. Vuollin Knut Bergsland Váljogas. Vuolliin olggešbealde Knut Bergsland, Israel Ruong ja Pertti Itkonen.

> Ätze mijen jocko lie Almen sis. Passe liekos tuun Nabm. Quoiku-potus tuun Rijk. Schiadtus tuun wilio naukoht Almesn / naui ai Ednamen aln.

Vaikko daid jorgalusaid vuođđun ii lean seamma suopman, de liikka sáhttá oaidnit mot Tornæusa jorgalus lea čuovvulan Andreæ jorgalusa. Nubbi ášši lea maiddái ahte eai geavahuvvon dakkár bustávat mat livčče govvidan sámi jietnadagaid. Dan sadjái leat geavahuvvon bustávat mat ledje ruotagielas ja leat geavahan máŋga bustáva ovtta sámi jietnadahkii, omd. *schi*adtus (*š*addos).

Dán sullasaš čállinvuohki geavahuvvui maiddái 1700-logus ja Leem geavahii dakkár vuogi go ráhkadii su sátnegirjji 1768 ja nu dagaiga maiddái Lindahl & Öhrling sudno sátnegirjjis 1780. Vuosttaš guhte álggii hutkat ieža vuogi čállit sámi jietnadagaid leai dánskalaš gielladutki Rasmus Rask guhte leai ođđasis čielggadeame sámi giellaoahpa Leem giellaoahpa vuođul. Ja dan oktavuođas bođiiga Nils Vibe Stockfleth ja Hans Mortensen Kolpus (Čáhcesullos eret) Københávdnii ovttasbargat Raskiin vihtta mánu. Dát ovttasbargu šattai vuođđun ođđa čállinvuohkái sámegiela jietnadagaid hárrái. Rask geavahišgođii omd. dáid konsonánttaid; đ, ŧ, ŋ, ja čálii sibilánttaid ja affrikáhtaid s, c, ʒ ja s̄, c̄, ʒ̄, vaikko ieš ii duostan vel geavahit s̄, c̄, ʒ̄, iežás bargguin, muhto čálii daid sadjái sh, ch ja ʒh. Stockfleahta gal geavahii iežas giellaoahpas (1840) visot daid bustávaid ja Friis čuovvulii Stockfleahta čállinvuogi ja dan rájes leat davvisámi jietnadagaid váras geavahuvvon sierra bustávat, nu got otne nai ain čállojuvvojit.

Čállinvuogis ii vel Friis áiggige boahtán dássemolsašupmi čielgasit ovdan, nu ahte visot erohusat jietnadeami dáfus eai oidnon čállinvuogis, omd. erohus *oahppat* ja *soahpat* gaskkas, mat čállojuvvojit *oappat* ja *soappat*. Leai Konrad Nielsen gii vuosttas geardde heivehii čállinvuogi nu ahte dássemolsašupmi bođii ovdan ja maiddái ahte čállinvuohki earuhii dakkár jietnada-

gaid go *lč* ja *lž*, omd. *baľča* ja *buoľža*, maid Friis čálii *balcc̄a* ja *buolcc̄a*. Konrad Nielsen maiddái geavahišgođii deattamearkka (’), vai sáhtii earuhit jietnadagaid dakkár sániin go *oap’pat* ja *soappat* ja maiddái *beas’si* ja *beassi*. Dán čállinvuogi geavahii Nielsen su giellaoahpas *Lærebok i lappisk* (1926–29) ja su sátnegirjjis *Lappisk ordbok* (1932–38). Deattamearkka leai gal J. Qvigstad geavahan moaddelot jagi ovdal go earuhii dakkár sániid go *bar’ko* ~ *barko* ja *av’jo* ~ *avjo*.

SÁTNERÁDJU

Knud Leem, guhte leai leamaš miššoneara Porsáŋggus, bijai su sátnegirjebarggus stuorimus deattu sániid ja hámiid dáfus dan suopmanii mii hubmojuvvui doppe ja Stockfleahta, guhte leai leamaš miššoneara Čáhcesullos, geavahii dan guovllu suopmana vuođđun su sátnegirjebargui. Friis, nuppi dáfus, anii Guovdageainnu suopmana vuođđun sátnehámiide ja sutnje leai stuora veahkkin Qvigstad, guhte orui Romssas, erenoamážit davvisámegiela lulimus suopmana sániid čohkkemis, muhto Friis geavahii dattege Leem sátnegirjji vuođđun su sátnegirjebargui.

Konrad Nielsen čohkkii sániid su sátnegirjái jagiid 1906–11, go leai orodan "guhkit áigge" Finnmárkkus ja go su luhtte Oslos ledje leamaš guokte giellačeahpi, vuohčča nubbi Kárášjogas eret, ja dasto nubbi Guovdageainnus eret, ja loahpas vel goappašat oktanaga. Su vuođđomateriála leai goit Friis sátnegirji ja maiddái sátnečoakkáldat maid Qvigstad leai čohkken ja maid son divttii Nielsena geavahit. Jurdda addit olggos girjji Hungárias ii šaddan duohtan vuosttaš máilmmisoađi geažil ja Nielsen oaččui ieža doaimmaid nu ahte sátnegirjebarggus ii šaddan báljo mihkkege easka go Nielsen oaččui jearaldaga kulturdutkama instituhtas (Instituttet for sammenlignende kulturforskning) ráhkadit sátnegirjji su vuođđomateriálas loahpageahčen 1920-logu. Instituhta leai dalle addime olggos Nielsen giellaoahpa (*Lærebok i Lappisk, Bind I–III*, 1926–29). Ovddit jurdda sátnegirjjiin leai ahte Buolbmága, Kárášjoga ja Guovdageainnu suopmaniid sánit ja jietnadagat galget leat váldoulbmilin sátnegirjji barggus, muhto Nielsen rievdadii plánaid ja evttohii ahte sátnegirjái galget maiddái váldojuvvot mielde dajaldagat, vái giellageavaheapmi boahtá ovdan. Dan ođđa sátnegirjjis galget maiddái leat čilgehusat dárogillii ja vel ovtta vieresgillii, mii šattai eaŋgalasgiella, iige duiskagiella mii dalle livčči leamaš lunddolaččamus. Sátnegirjji ohcansániid čállinvuohki álkiduvvui ja Buolbmága hámit šadde váldohápmin, vaikko suopmanerohusat bohtet ovdan fonehtalaš čállinvuogis. Sátnegirjái váldojuvvojit mielde dajaldagat, maid Nielsen ieš leai čohkken, ja de vel lassin čohkkejuvvojit máinnasgirjeráiddus maid Qvigstad leai addán olggos (*Lappiske eventyr og sagn*, 1927–29). Barggu čohkket dajaldagaid doaimmahii Asbjørn Nesheim, guhte maŋŋil doaimmahii sátnegirjji maŋimus guokte oasi (*Lappisk ordbok, Vol. IV–V*). Hans J. Henriksen (sápmelaš Buolbmágis eret) dárkkistii jorgalusaid dárogillii ja A.G. Jayne jorgalii dárogielas eaŋgalasgillii. Nielsena váldoinformánttat ledje Elen Olsen (Buolbmágis eret), Samuel I. Norvang (Kárášjogas eret) ja Johan A. Spein Oskal (Guovdageainnus eret).

Nielsena bargovuohki ii boađe ovdan su sátnegirjji álgosániin iige datge makkár eavttuiguin informánttat barget, muhto orru goit Friis sátnegirjji sátnerádju leat leamaš vuođđun. Nielsen lea oainnat geavahan dakkár merkenvuogi sániide, ahte lea merken jus sátni gullá visses suopmanii oanádusaiguin P (Buolbmát), Kr

(Kárášjohka) ja Kt (Guovdageaidnu). Jus informántii ii lean visses sátni áddehahtti, de lea merken (ǂǂ), omd. Kt ǂǂ, jus áddii sáni, muhto ii lohkan gullat suopmanii, de lea merken (ǂ), ja jus informánta logai ahte sátni lea ráhkaduvvon suopmana njuolggadusaid mielde, muhto ii leat dattege dohkálaš, de lea merken (ǂ). Dasa lassin lea vel merken jus sátni gullá guovllu badjeolbmuid suopmanii, namalassii Kt n ja Kr n. (Geahča gova 1.) Lea vel merken jus su veahkkebargi (Henriksen) lea lohkan sátni gullá Buolbmága suopmanii, muhto su (váldo)informánta ii leat lohkan dan, de lea merken sáni maŋŋái P (indiv.).

julmâgit P *jùlmâgėʰt*, Kr n *jùlmâᵍjʰk*, Kt ǂ, become julmâs | bli julmâs. [julmâs]
julmâs -lˈbm- (ikke attr.) P *julmàs*, *julᵃbmâs-*, Kr ǂ, Kt ǂǂ (n ǂ), = julˈbme. [julˈbme]
julmok (uf.) P ǂ, Kr n *juˈlmȍʰk*, attr. *-ȍhis*, Kt *julmȍʰt*, attr. *-ȍhis*, = julˈbme. [julˈbme]

Govva 1. Nielsen merkenvuohki jus sátni gullá vissis suopmanii.

Nielsen lea guorahallan sániid Buolbmágis, Kárášjogas ja Guovdageainnus earret eará Friis sátnegirjji vuođul ja sátnerádju gokčá daid guovlluid.

BERGSLAND-RUONG ČÁLLINVUOHKI

Loahpageahčen 1940-logu álggahuvvui bargu oažžut oktasaš davvisámegiela čállinvuogi Norgga ja Ruoŧa beallái. Njunnošis dan barggus leai Knut Bergsland (Norgga bealde) ja jurdda leai ahte Konrad Nielsena čállinvuohki galggai leat vuođđun. Norgga bealde ledje earret Knut Bergsland čuovvovaš olbmot mielde čállinvuogi barggus: Konrad Nielsen, Asbjørn Nesheim ja Hans J. Henriksen, ja sii sáddejit čállinvuogi evttohusa Ruoŧa beallái geassemánus 1947. Ruoŧa bealde ledje mielde Israel Ruong, Björn Collinder ja Harald Grundström, ja sii sáddejedje ruovttoluotta sin iežaset evttohusa, mas earret eará leai váldojuvvon eret deattamearka, omd. čállet sii *dubbmim* (dan sadjái go *dub'mim*) ja sis ledje maiddái eará evttohusat mot dássemolsašupmi galggai boahtit ovdan čállinvuogis. Romssas dollojuvvui čoahkkin borgemánu loahpas 1947 masa (Norgga) Girko- ja oahpahusdepartemeanta leai bovden ja dan čoahkkimis oassálaste earret eará Knut Bergsland ja Israel Ruong, ja soai oaččuiga bargun čoavdit čállinvuogiášši jođáneamos vuogi mielde. Bergsland ja Ruong gávnnadeigga Uppsalas čakčamánu álggus seamma jagi ja čáliiga evttohusa ovttas Björn Collinderiin, mas earret eará deattamearka ii galgan geavahuvvot go dalle go leai jur bággu, ja maiddái ahte *gj* sadjái galggai čállojuvvot *dj*. Evttohus ii váldojuvvon vuostá buriin mielain Oslos ja čállinvuohki gieđahallojuvvui vel oktii Norgga joavkkus čakčamánu loahpas ja Ruong bođii Osloi mánu maŋŋel gos dat loahpalaš evttohus dohkkehuvvui ja maid Bergsland ja Ruong čáliiga vuollái skábmamánus 1947. Dan evttohusa dohkkehedje Norgga ja Ruoŧa skuvlaeiseválddit 1950 ja 1951. Čállinvuohki lea gohčoduvvon Bergsland-Ruong čállinvuohkin ja dan čállinvuogis doalahuvvui Nielsena vuohki guovddáškonsonánttaid hárrái, nu ahte deattamearka geavahuvvui Nielsena čállinvuogi mielde, muhto *d'dj* ja *ddj* čállojuvvui dan sadjái go Nielsena *g'gj* ja *ggj*, omd. *soaddji* vs. *soaggji*.

Skuvlagirjjit čállojuvvojit das duohko dan ođđa čállinvuogi mielde. Sihke Bergsland ja Ruong čáliiga giellaoahpa ođđa čállinvuogi mielde: Knut Bergsland: *Samisk grammatikk med øvelsestykker* (1961) ja Israel Ruong: *Min sámegiella* (1970). Jagi 1973 almmuhuvvui vuosttaš sátnegirji ođđa čállinvuogi mielde: Olavi Korhonen: *Sádnigir'ji sámigielas ruotagillii, ruotagielas sámigillii*. Sátnegirjjis ledje sullii 6 000 sámi ohcansáni. Sátnegirji oaččui stuora mearkkašumi go dan áiggi ledje sámi nuorat lohkagoahtán sámegiela universitehta dásis, Norggas Oslo universitehtas ja Ruotas vuosttažettiin Uppsala universitehtas ja de maŋŋel maiddá Ubmi universitehtas, go dat universitehta oaččui sámegiela professoráhta 1974. Norgga bealde almmuhuvvui dárogiela-sámegiela sátnegirji 1975: Thor Frette: *Norsk-samisk ordbok. Dárugiel sámigiel sádnigir'ji*. Frette girjjis ledje sullii 11 000 dárogiela ohcansáni ja sátnegirjjis ledje maiddái ođđa sámi sánit maid Frette ieš leai hutkan dahje mat ledje geavahusas dalle, muhto mat eai gávdnon eará sátnegirjjiin. Frette sátnegirji geavahuvvui viidát ii dušše Norggas, muhto maiddái Ruotas. Ovdal Frette eai lean almmuhuvvon dáru-sámi sátnegirjjit earret Stockfleahta dáru-sámi sátnegirji (*Norsk-lappisk Ordbog* 1852). Ii Frette iige Korhonen leat čilgen gos sánit leat čohkkejuvvon dahje jus mii nu sátnegirjjiid leamaš vuođđun.

OKTASAŠ DAVVISÁMEGIELA ČÁLLIN-VUOHKI

Sámekonfereansa 1973 attii Sámi giellalávdegoddái bargun ráhkadit oktasaš čállinvuogi Norgii, Ruttii ja Supmii. Bergsland-Ruong čállinvuohki geavahuvvui dalle Norggas ja Ruotas, muhto Suoma bealde leai eará čállinvuohki anus maid Paavo Ravila leai ovddidan 1930-logus ja maid Erkki Itkonen veahá rievdadii 1950-logus. Jurdda leai ahte oktasaš čállinvuohki galggai gokčat sihke davvisámegiela ja julevsámegiela, muhto giellalávdegoddi ii nagodan soabadit ja 1978 dohkkehii Sámekonfereansa oktasaš čállinvuogi davvisámegiela váras, maid giellalávdegoddi leai válbmen. Moadde smávva rievdadusa dahkkojuvvojedje veahá maŋŋelaš ja čállinvuohki lea 1979 rájes leamaš geavahusas.

Norgga bealde addojuvvui olggos smávit sátnegirji 1983 (Nils Jernsletten: *Álgosátnegirji. Samisk-norsk ordbok*), mas ledje lagabui 5 000 ohcansáni, ja Ruota bealde addojuvvui olggos skuvlasátnelistu 1984 (Mikael Svonni: *Sámegiel-ruotagiel skuvlasátnelistu. Samisk-svensk skolordlista*), mas ledje lagabui 7 000 ohcansáni. Vuosttaš stuorit sátnegirji mii almmuhuvvui ođđa čállinvuogi mielde leai Pekka Sammallahti *Sámi-suoma sátnegirji* 1989. Dat sátnegirji leai vuosttaš stuorit sátnegirji maŋŋel Nielsena sátnegirjji almmuheami 1932–38 ja sisttisdoallá sullii 35 000 ohcansáni. Nielsen leai juohke sátnái merken man suopmanis sátni geavahuvvui, nu got su informánttat ledje dieđihan. Sammallahti sátnegirjjis ii boađe ovdan gos sánit geavahuvvojit, muhto sus leamaš vissásit Nielsena sátnegirji soameslágán vuođđun ja de lea vel čohkken sániid eanemusat Suoma ja Norgga bealde. Su vehkiid gaskkas leat jur moattis Ruota bealde. Nielsena sátnegirji lea áidna davvisámegiela sátnegirji mii čájeha man suopmanii visses sátni gullá dahje ii gula. Sammallahti lea gal merken muhtin sániide ahte gullet Norgga beallái (N) Ruota beallái (R) dahje Suoma beallái (S), muhto ii fal makkár suopmanii sátni gullá.

Go lohká Nielsena sátnegirjji, de oaidná ahte eai visot sánit (badjel 25 000 sáni mat leat su sátnegirjjis) gula seamma suopmanii, ja seamma láđje ferte maid

leat Sammallahti sátnegirjjis; sátnerádju ii govčča olles davvisámegiela guovllu, mottiin spiehkastagain mat leat merkejuvvon (N), (R) dahje (S), muhto sátnegirji sisttisdoallá davvisámegiela sániid mat geavahuvvojit Sámis, muhto visot sánit eai geavahuvvo ovtta ja seamma suopmanis, ja danin orru joavdelas diehtu ahte visses sátni geavahuvvo omd. soames Ruoŧa beale suopmanis. Leat moanat sánit sátnegirjjis mat eai geavahuvvo Ruoŧa beale suopmaniin, ja seamma lea maiddái Nielsena sátnegirjji sátnerádjosiin. Nuppi dáfus geavahuvvojit dain suopmaniin sánit mat eai leat Sammallahtis eaige Nielsenis. Sammallahti almmuhii maiddái sámi-suoma-sámi sátnegirjji (1993) mas ledje sullii 12 000 sámi ohcansáni ja vel eanet suoma ohcansáni.

Norgga bealde almmuhuvvui *Sámi-dáru sátnegirji* (1995). Vuođđun dan girjái leai Sammallahti sátnegirji 1989 ja sámi-dáru sátnegirjjis leat sullii seamma olu sánit go Sammallahti sátnegirjjis. Vaikko Sammallahti sátnegirji leamaš vuođđun, de orrot goit Nielsena sátnečilgehusat geavahuvvon veahkkin, ja muhtumin leat váldojuvvon sánis sátnái. Nielsena čilgehusat sátnái *rui'bat* ja *roai'bat* leat jur seammalágánat Sámi-dáru sátnegirjjis (buohtas govaid 2–3 ja 4–5). Lea gal veaháš imaš go sátnegirjjis 1995 doalahuvvo sohkabeale čilgehus mii leai sátnegirjjis 1938.

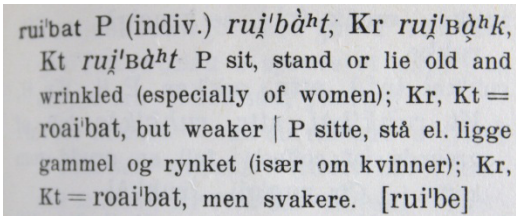
rui'bat P (indiv.) *rui̯'bà̀ʰt*, Kr *rui̯'ʙą̀ʰk*, Kt *rui̯'ʙàʰt* P sit, stand or lie old and wrinkled (especially of women); Kr, Kt = roai'bat, but weaker | P sitte, stå el. ligge gammel og rynket (især om kvinner); Kr, Kt = roai'bat, men svakere. [rui'be]

Govva 2. Sátni *rui'bat (ruibát)* Nielsena sátnegirjjis.

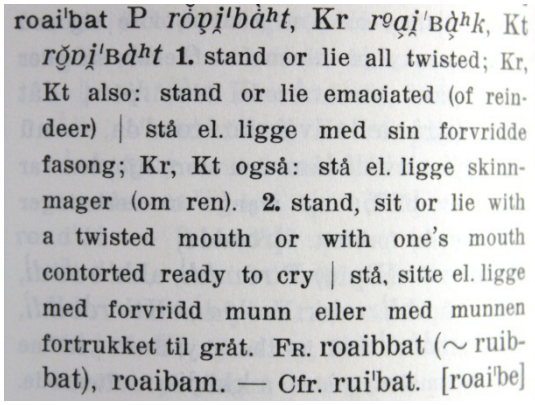
roai'bat P *rǒ̯ɒi̯'bà̀ʰt*, Kr *rᵒą̯i̯'ʙą̀ʰk*, Kt *rǒ̯ɒi̯'ʙàʰt* **1.** stand or lie all twisted; Kr, Kt also: stand or lie emaciated (of reindeer) | stå el. ligge med sin forvridde fasong; Kr, Kt også: stå el. ligge skinnmager (om ren). **2.** stand, sit or lie with a twisted mouth or with one's mouth contorted ready to cry | stå, sitte el. ligge med forvridd munn eller med munnen fortrukket til gråt. Fr. roaibbat (~ ruibbat), roaibam. — Cfr. rui'bat. [roai'be]

Govva 3. Sátni *roai'bat (roaibát)* Nielsena sátnegirjjis.

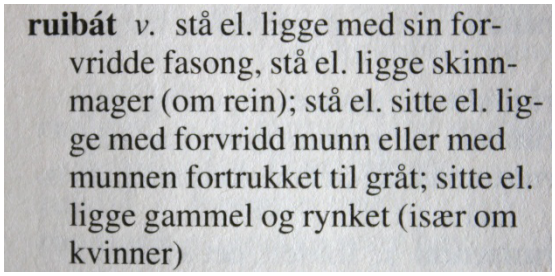
ruibát *v.* stå el. ligge med sin forvridde fasong, stå el. ligge skinnmager (om rein); stå el. sitte el. ligge med forvridd munn eller med munnen fortrukket til gråt; sitte el. ligge gammel og rynket (især om kvinner)

Govva 4. Sátni *ruibát* Sámi-dáru sátnegirjjis.

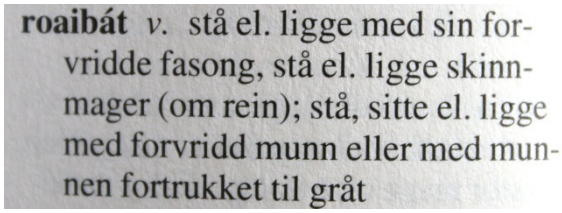
roaibát *v.* stå el. ligge med sin forvridde fasong, stå el. ligge skinnmager (om rein); stå, sitte el. ligge med forvridd munn eller med munnen fortrukket til gråt

Govva 5. Sátni *roaibát* Sámi-dáru sátnegirjjis.

Ruoŧa beale almmuhii Mikael Svonni sámi-ruoŧa, ruoŧa-sámi sátnegirji (1990) ja das ledje sullii 8 000 sámi ohcansáni. Váldogáldun dan sátnegirjái leai Nielsena sátnegirji, muhto Sammallahti sátnegirji 1989 geavahuvvui maid veahkkin. Dán jagi addojuvvui sus olg-

gos ođđa sátnegirji, mas leat sullii 15 000 sámi ohcansáni (Mikael Svonni: *Davvisámegiela-ruotagiela, ruotagiela-davvisámegiela sátnegirji*). Dan sátnegirjái leat maiddái váldojuvvon mielde sánit Ruoŧabeale suopmaniin, namalassii Čohkkirasa suopmanis, mat leat sátnečoakkáldagain Uppsalas, nubbi lea Björn Collindera čoakkáldat (1928–32) ja nubbi lea K.B. Wiklunda čoakkáldat (1914). Vuođđun dáidda čoakkáldagaide lea leamaš K.B. Wiklunda julevsámi sátnegirji, mas leat sullii 5 000 sáni.

Dáru-sámi sátnegirji (Stor norsk-samisk ordbok), man vuođđun leai sámi-dáru sátnegirji (1995), addojuvvui olggos 2000. Pekka Sammallahti ja Klaus Petter Nickel leaba ráhkadan sámi-duiska sátnegirjji (2006) ja maiddái duiska-sámi sátnegirjji (2008).

ALFABEHTA ORTNET JA DÁSSEMOLSAŠUPMI

Konrad Nielsena alfabehta ortnegis bođii *z* ja *ž* bustávaid c ja č maŋŋái, nu ahte alfabehta álgu leai *a/á b c č z ž d đ* .... Nielsenis ii lean ortnega dáfus erohus *a* ja *á* gaskkas. Dakkár alfabehta ortnet leai maid Olavi Korhonena sátnegirjjis 1973. Go ođđa čállinvuohki bođii geavahussii, de rievddai maid alfabehta ortnet, nu ahte *z* ja *ž* bohtet alfabehta loahpas ja ahte *a* ja *á* earuhuvvui, ja alfabehta šattai dakkárin: *a á b c č d đ ..... s t t u v z ž*, ja dakkár ortnet leai Sammallahti sátnegirjjis 1989.

Konrad Nielsen leai vuosttas guhte ollásit sáhtii čájehit davvisámegiela dássemolsašumi čállinvuogi bokte. Okta deaŧalaš vuohki leai geavahit deattamearkka, nu ahte sáhtii earuhit dakkár sániid go *beas'si* (nom) ja *beassi* (gen), muhto deattamearka geavahuvvui su čállinvuogi mielde maid eará dássemolsašumi dáhpáhusaide. Sátnegirjjis boahtá álo ovdan dássemolsašupmi. Jus lea guovttestávval substantiiva, de sáni maŋŋái čállojuvvo geahnohis dási guovddáškonsonánta dahje konsonánttat, omd. *čor'bma –rbm-,* ja jus lea njealjestávval substantiiva, de čállojuvvojit sihke gievrras ja geahnohis dási konsonánttat sáni maŋŋái, omd. *čuolâtak –kk- -g-*. Jus sánis ii leat dássemolsašupmi de sáni maŋŋái lea čállojuvvon (uf.), omd. *čál'le* (uf.) Bárahis stávval sániide čállojuvvo sáni maŋŋái dat oassi mii sojahettiin rievdá, omd., *naitos –i'tus-*, *rikkos –k'kus-*. Seamma vuohki geavahuvvo maiddái go lea kontrákta sátni, omd. *olmai –l'bma-, sârves –r'vá-*.

Olavi Korhonen (1973) geavahii seamma vuogi bárrastávval sániide, ja jus sánis ii lean dássemolsašupmi, dalle ii čállán maidege sáni maŋŋái. Bárahis ja kontrákta sániide son čálii olles sojahanmáddaga, omd. *náitos nái'tus-, rikkos rik'kus-* ja *álmai álbmá-, sarvis sar'vá-*.

Sammallahti (1989) ráhkadii iežas vuogádaga got dássemolsašupmi galggai boahtit ovdan. Bárrastávval sániide ii merken maidege jus dássemolsašupmi čuovui dábálaš njuolggadusaid. Bárahis stávval ja kontrákta sániide merkii daid osiid mat sojahettiin rivdet, muhto ii maidege eará. Svonni (1990, 2013) lea čuvvon seamma vuogádaga go Korhonena sátnegirjjis leai. Go buohtastahttá Nielsena, Sammallahti ja Svonni vuogádagaid, de bohtet erohusat ovdan tabeallas 1.

NIELSEN 1932–38	SAMMALLAHTI 1989	SVONNI 2013
čor'bma –rbm-	*čorbma*	*čorbma rpm*
čuolâtak –kk- -g-	*čuolahat*	*čuolahat hk g*
čál'le (uf.)	*čál'li, =*	*čálli* [-l'l-]
naitos –i'tus-	*náittus –ito-*	*náittus náitos-*
rikkos –k'kus-	*rihkus, -hkko-*	*rihkus rihkkos-*
olmai –l'bma-	*olmmái, -lbm-:Ø*	*olmmái olbmá-*
sârves –r'vá-	*sarvvis, -rvá-;Ø*	*sarvvis sarvá-*

Tabealla 1 Dássemolsašumi ovdanbuktin.

Tabeallas boahtá ovdan ahte Sammallahti sátnegirjjis geavahuvvo deattamearka dalle go čállinvuohki ii earut gievrramus dási dakkár sánis go *čálli.* Svonni, nuppi dáfus, čuovvu čállinvuogi, muhto lea roahkkeruoduid sisa merken ahte sánis lea gievrramus dássi. Sammallahtis lea *čálli* sáni maŋŋái merken ahte sánis ii leat dássemolsašupmi (=) mearkkain. Svonni lea čuvvon Korhonena vuogi.

LOAHPPA

Sáhttá dadjat ahte Norggabeale ja Suomabeale suopmaniid árbevirolaš sátnerádju lea bures gokčojuvvon sátnegirjjiin mat lea boahtán olggos, muhto Ruotabeale suopmaniid sánit eai leat seamma vuđolaččat čohkkejuvvon. Sáhttá maid lohkat ahte Knud Leem sátnegirji lea leamaš álgun stuorit davvisámegiela sátnegirjebargguide mat dan rájes leat addojuvvon olggos. Leem sátnegirji leai vuođđun Friis sátnegirjái, ja dat leai vuorustis vuođđun Nielsena sátnegirjái. Nielsena sátnegirji ja giellaoahppa leat leamaš erenoamáš stuora veahkkin gielladutkiide ja earáide, ja sátnegirji oaččui vel stuorit mearkkašumi dutkiide, studeanttaide ja eará giellabargiide go deaddiluvvui vel nuppádis 1979. Nielsena sátnegirjji hámit ja sánit leat leamaš gáldun ođđaset sátnegirjjiide otná beaivvi rádjái.

Harald Gaski

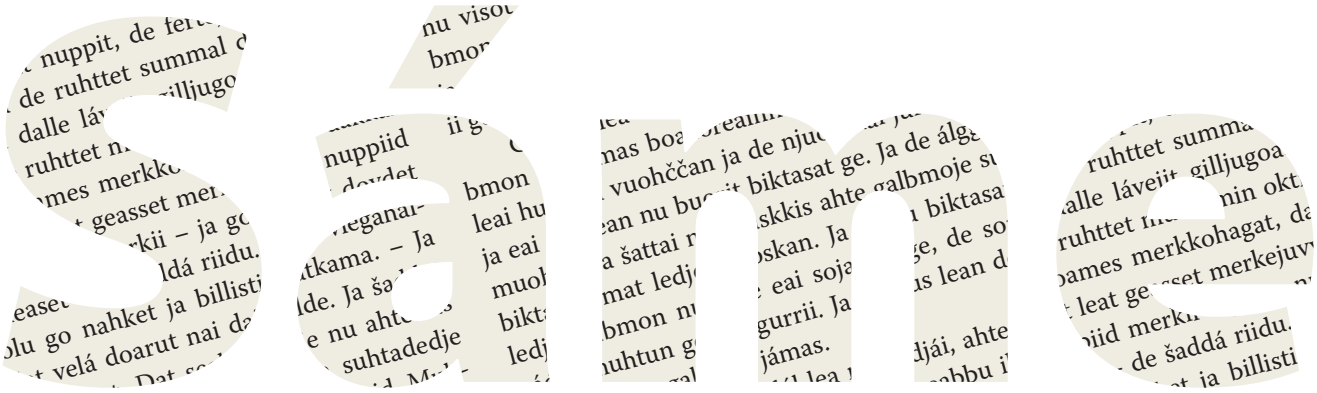

Ovdal ja dál

Mis Sámis leat jo oalle olu sátnegirjjit. Daid dárbu orru dušše lassáneamen dađistaga go eanebut hálidit sámegiela oahppat. Sámegiela máhttu lea nuppástuvvamin servodatrievdamiid mielde. Olu ovddeš doahpagat ja dadjanvuogit hárve šat gullojit. Giellageavaheapmi lea šaddamin eanet ovttadimenšunála, dan mearkkašumis ahte sámegiela dajaldatriggodat geavahuvvo uhcit. Giella dieđus álo rievdá, dat sámegiella mii otne hállojuvvo vissásit lea oalle earálágan go dat man gulai dušše moatti buolvva áigi. Gielladutkan lea ovdánan, muhto dan vuolggasadji sámegiela hárrái lei guhká amasgiellan. Dát maiddá guoská daid veahkkeneavvuide mat leat ásahuvvon giellaoahppama várás. Sámegiella eatnigiellan lea unnit vuoruhuvvon go sámegiella amasgiellan. Universitehtaid sámegieloahpahus lei álggu rájes vierrásiid várás, erenoamážit báhpaid várás geat dárbbašedje oahppat sámegiela vai buorebut gulahallet searvegottiin.

Leat dievva áššit sámegielas mat galggašedje dutkojuvvot eatnigiel kompetánssa vuođul, muhto ruhtadeaddji eiseváldit ja dutkanásahusat leat vuoruhan earáláhkai. Sámegiela dajaldatriggodat duođaštuvvo dárkilis doahpagiid bokte eanadagaid, luonddu ja ealliid birra. Govvagiellan sámegiella lea hui poehtalaš ja metaforalaš, ja livčči duođaid dutkanveara eatnigiel-perspektiivvas mo sámegiella lea doaibman mohkkás beasadan- ja garvvašangiellan eahpenjuolgga kommunikašuvnnas. Livčči olu eanet sáhttit ávkkástallat buot dáid beliin sihke čáppagirjjálašvuođas ja fágateavsttain, muhto olggobealde báidnin lea dagahan ahte mii leat hábmegoahtán min iežamet čállima majoritehta dadjanvugiid ja gulahallama mielde.

Sátnegirjjiid dáfus dilli sulastahttá gielladutkama muđui. Dat leat vuosttažettiin ráhkaduvvon daid várás geat eai máhte sámegiela. Seammá dilli lea min čállinvugiiguin ge. Sámi ortografiijaid ulbmilin leamaš dahkat jienádeami ja čállima nu lahkalaga go oppanassii ge vejolaš. Danin leat ge sámi čállinvuogit dárkilebbo go eanáš eará gielaid ortografiijat. Eatnigiel čálli ja lohkki livčči birgen olu oktageardánebbo čállinvugiiguin go mat sámegielain leat. Jáhkan dat livčči váikkuhan dasa ge ahte mis livčče lean olu eanet sápmelaččat geat livčče roahkkadebbo geavahan iežaset giela čálalaččat ge. Čállinvuogi ráhkadeapmi ja sátnegirjjiid dahkan leamaš

Ja manin lea dárbu sirdit sámi sátnegirjjiid nehttii

guokte vuogi mo váikkuhit gielladilláí. Hui olu áššiid hárrái dat leat váikkuhan buori guvlui, muhto sámegielat sápmelaš goittot ge sáhttá navdit ahte su gielladárbbut eai álo dáidde leamaš ovddimusas go grammatihkat leat čállon ja sátnegirjjit dahkkon. Lingvisttaide leamaš álo stuorra ánsu ja gudni ráhkadit čállinvugiid, erenoamážit unnitlogugielaide. Dávjá vuolggahuvvui ge čállinvuogi bargu Biibbaljorgalemiin, mii lea lassiduođaštus dasa ahte miššuneren lei goit seamma dehálaš go fuolla ordnet álbmogii čállingiela.

Sátnegirjjit galggašedje leat álbmoga oktasaš opmodat. Giela ii oamas ii oktage dutki – dan dahket giela geavaheaddjit. Giella leamaš áiggiid čađa dehálaš identitehtamarkerejeaddji ja buoremus assimilerejeaddji. Assimilašuvnna-doahpaga hárrái mii leat oahppan smiehttat minoritehta ja majoritehta gaskavuođaid, dábálaččat dan láhkai ahte eanetlohku njamasta unnitlogu iežas gillii ja kultuvrii. Ii álo dattege leamaš nu. Sámi kultuvra maid lea assimileren earáid. Jurddašehket dušše buot daid láddelaččaid geat leat sámáiduvvan maŋŋil go johte Ruijai. Jus sámekultuvra ii leamaš nana kultuvra, de dat ii livčče ceavzán nu guhká unnitlogudilis. Sámekultuvra lei ge ekologalaččat buoremusat heivehuvvon birget goavis ja garra dilálašvuođain davvin. Sámegiella speadjalasttii dan heiveheami giellariggodagain man ain gávdnat sihke muohttaga, ealliid ja luondduválddahallamiid hárrái. Muhto go sámi ealáhusat dál leat rievdamin stuorát leavttuin go goassige ovdal, de diehttelasat min giella ge bákkus ferte nuppástuvvat amas bázahallat. Dan dihtii ii leat šat seammá dárbu moatti čuohte muohtadoahpagii go min birgenlákhi ii leat šat muohttagis ceavzima duohken, eat ge šat dárbbaš seammá dárkilis luonddu namahallamiid go ovdal dan dihtii go GPS čilge hui dárkilit sihke luonddu ja mo galgá dádjadit dohko gosa lea mannamin.

Sátnegirjjit speadjalastet sániid lonohallama ge – mo mii leat eará gielain luoikkahan sániid, muhto maiddá mo eará gielat leat muhtun sániid mis váldán iežaset gillii. Dál dáhpáhuvvá eanet go goassige ovdal ahte mii luoikkahat sániid ja olles dajaldagaid ja dadjanvugiid eará gielain. Min idiomat, cieggan dadjanvuogit, leat jávkagoahtán. Dan sadjái jorgaluvvojit erenoamážit dárogiel dajaldagat sámegillii, dego beakkán "beaivelottit čoavjjis", mas sámegielas ii leamaš ovdal dien sullasaš

dajaldat dasa ahte leat veahá jieráskan. Ja gii ain ádde maid mearkkašit omd. dát dajaldagat:
"Don it leat deike gežiid!"
"Ále hála!"
Goddit čalmmi
Goddalit moji
Guovtti vuosttas dajaldahkii leat máŋga eará sullasaš idioma, dego *"Leat go rivttesmielat?", "Maid ban dál leat?" "Daja han eará!" "Ále jo šat!"* jna. Jearaldat lea maiddá mo jorgalit dajaldagaid omd. dárogillii, erenoamážit dan maŋit guoktá mas vuosttas dajaldat mearkkaša ahte čalbmi hilašta, ja nubbi gis ahte livčči miella moddját, muhto ii heive dahje ii dáhto dan dahkat. De nugo ovdamearkkat duođaštit, mii dárbbašivčči imet maiddá dajaldat- dahje idioma-girjjiid ja eanet synonyma-girjjiid ge. Čilgehusat galggašedje leat sámegillii, muhto dieđus ge min gielladili geažil dárbbašuvvojit maiddá jorgalusat ja buohtastahttimat eará gielaid dajaldagaide. Muittán ieš go jorgalin sátnevájasgirjji dárogillii, man somá lei ohcat vástideaddji dajaldagaid eará gielain. Bargu šattai beanta kulturdutkamin.

Muhto mo de go máhccat mu čuoččuhussii ahte giela sániid eai oamas sátnegirjedahkkit, eai ge gielladutkit, muhto giela geavaheaddjit. Gárttašii go dasto jearaldahkan ahte eai go galggašii oažžut máksojuvvot sin barggu ovddas? Dieđus ge galget oažžut bálkká barggu ovddas. Dieđán bures ahte lea hui áddjás ja gáibideaddji bargu ráhkadit sátnegirjji, seammás go dat addá vejolašvuođa introduseret ođđa sániid ja doahpagiid, ja maiddá liibba evttohit fas váldit atnui buriid ovddeš sániid mat dán áigái hárve gullojit. Erenoamážit guoská dát doaibma daid geavaheaddjiide geat leat oahpahallamin sámegiela. Dávjá sii leat nuorra olbmot, ja nuorain lea dat okta eaktu dán áigái ahte dieđut mat eai gávdno neahtas, daid ii leat veara diehtit. Seammá guoská maiddá sátnegirjjiide.

Lean gullan olu sámi nuoraid váidaleamen go lea nu fuones ortnet sámi sátnegirjjiid hárrái neahtas, sii beanta nuonddahallet ja addet vuollái ohcamis sániid. Otná dilli duođaid ii leat dohkálaš, de juoga ferte dahkkot. Sátnebáŋkkut fertejit leat rahpas buot geavaheaddjiide, ja daid galgá leat álki gávdnat ja álki geavahit. Danin lea mu evttohus ahte Sámedikkit ovttas servet oastit almmuhanvuoigatvuođa buot sátnegirjjiide mat gávdnojit. Dasa dárbbašuvvo ruhta ovttagearddi máksimii visot vuoigatvuođaid ovddas. Danin ii berre hánástaddat ruhtasumiin, muhto nuppe beales eai dattege leat nu máŋga sátnegirjedahkki Sámis, de ii gárttašii nu divrrasin. Sátnegirjedahkkit leat jo ožžon mávssu oktii dalle go girjjit deaddiluvve, de dat maid Sámedikkit fertejit dáhkidit dahkkiide lea buhtadusa dan táhpa ovddas maid sii gillájit go vissásit vuvdojuvvojit uhcit girjjit dalle go geavaheaddjit gávdnet visot sániid neahtas. Lágádusaide dieđus maid lea táhpa das go uhcit girjjit vuvdojuvvojit, de das ferte Sámi parlamentáralaš ráđđi (dahje Norgga Sámediggi geas leat ruđat) bovdet sihke čálliid ja lágádusaid ovddasteaddjiid čoahkkimii ságastallat mo buoremusat čoavdit áššiJa johtilit, vai sámegiel oahpahallit ja geavaheaddjit ge sáhttet geavahišgoahtit neahta ressursan giellabargguineaset.

Ja go Sámediggi bovde olbmo ráhkadit idioma-(sátne) girjji – maid áinnas berre dahkat – de galget álggu rájes jo sihkkarastit sihke prenten- ja neahttaalmmuhanvuoigatvuođaid dasa.

De beste faktabøkene!
Buoremus fáktagirjjit!

PAUL PEDERSEN – ASLE HØGMO

SÁPMI slår tilbake

Innkjøpt av
Norsk kulturråd

ISBN: 978-82-8263-108-2
SIDER: 324
NOK 290,–

KETIL ZACHARIASSEN

Samiske nasjonale strategar

Innkjøpt av
Norsk kulturråd

ISBN: 978-82-8263-117-4
Sider: 368
NOK 300,–

ODD MATHIS HÆTTA

Samisk reindrift på Grønland

Med bidrag og bilder av
Isak Thomas Triumf.

ISBN: 978-82 8263-059-7
Sider: 144
NOK 200,–

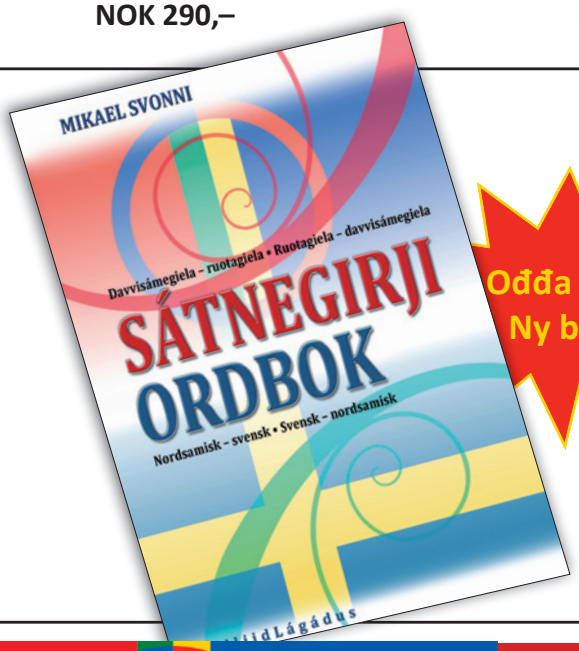

Ođđa girji
Ny bok

MIKAEL SVONNI
Davvisámegiela – ruotagiela.
Ruotagiela- davvisámegiela.

SÁTNEGIRJI – ORDBOK

Nordsamisk – svensk.
Svensk – nordsamisk.
ISBN: 978-82-8263-122-8
Sider: 405
NOK 440,– • SEK 490,–

TjaelijiBerteme TjállijAlmmudahka
ČálliidLágádus
ForfatternesForlag AuthorsPublisher

www.lagadus.org

Ellen Marie Jensen

Mimi Bahl De Leon

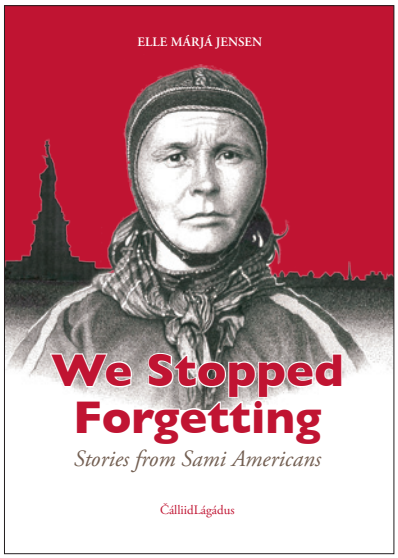

Amerihkásápmelaččas Ellen Marie Jensenis ilmmai girji eŋgelasgillii cuoŋománus 2012 namain **We Stopped Forgetting** (Mii heittiimet vajáldahttimis). Goasttideaddji lea Čálliid-Lágádus. Girji lea 3. ja 4. buolvva amerihkásápmelaččaid identitehta birra. Dás almmuhat ovtta dáid sápmelaččaid muitalusa, nu mo dat lea girjjis. Nils Ole Gaup ja **Sámis** doaimmaheaddji John T. Solbakk leaba heivehan Ellen Marie Jensena girjji Mimi muitalusa sámegillii.

In lean goassige gullan dán nuorra nissonis, Mimis, ovdal go de vázzen su njeaiga muhtin čáppa beaivvi ja munno gávnnadeapmi gárttai viehka soaittáhat dáhpáhussan. Nisu lea 30 jagi boaris, náitalan ja ássá muhtin báikegottis Seattle-gávpoga davábealde Puget Sound (Pugetnuori) riddogáttis Washington oassestáhtas, ja su ealáhusa bargun lea ruvventerapistta (massage therapist) doaibma. Lea goalmmátbuolvva sápmelaš áhčibeali sogas.

Fárrolagaid mátkeverddiidanguin ledjen johtán Washington stáhtii ja doppe leimmet orrumen muhtin verdden fulkkiid dálus ja dát olbmot deive lean ássamin indiána reserváhtas. Ledjen gulastan ahte muhtin diimmu mátkki duohken ásai miellagiddevaš olmmoš namas Bill Willcox, ja son galggai leat Manitoba ekspedišuvnna sámi boazovázziid maŋisboahtti. Su eadni lei riegádan Norgga Guovdageainnus, ja munnje lei muhtin eará amerihká sápmelaš gii lei sutnje oahpis, muitalan ahte dát almmái lea "muosálaš olmmoš guhte máhttá muitalit stuorra dáhpáhusaid tiidda." Ja de mearridin sus jearrat oačč̆ongo su gažadit vai fidnešin eambbo dieđuid mu lassánan beroštupmái Alaska sámiid vásáhusain ja dađe mielde beasašin ráhkadit čoakkáldaga dán erenoamáš sámi historjjá birra, mii muitala sápmelaččaid immigrášuvnnas Davvi-Amerihkkái. Lei dán albmá bokte ahte mun oahpásmuvven Mimii. Mimi ja vánhemat ledje Billas gulastan ahte "sámi dutki Romssas" lei boahtán gávpogii. Moatti diimmu ja olu tiiddaid maŋŋá, Bill lotkadit láhttestii – "ama mis nu, muhtin sámit leat dál dáppe geat mielas dáhtošedje du deaivat."

Mimi ja su vánhemat dovddahedje hálu gullat mu dutkama birra ja oppalaččatge eanet mu ieža birra go lean sámi amerihkálaš. Dan seammás dohppe-

Mimi Bahl De Leon

hallen dasa movt Mimi ja su áhčči leigga olbmuid vuohkái geaid ledjen ovdal dán jage oaidnán ja deaivan Guovdageainnus. Ii lean oppanassiige imaš go gullen ahte soai leigga aiddo daid olbmuid manjisboahttit ja sullasaččat geaid vuohkái ledjen jurddašan sudno leat. Fuomášin gal maiddái man sakka earálágan Mimi lei su vánhemiin, vaikko Mimi ja su áhčči leigga olggosoaidnit dego olbmot geaid dihten leat sudno sogalaččat Sámis. Amerihkálaš oktavuođas gehččon, Mimi lei ruškesivnnat (suhkkes čáhppesruškes vuovttat) ja su vánhenguovttos leigga "vielgagat". Hui geldon kultuvrralaš dovdduiguin ja láđisvuođain, ja easkka dan geažil mii das maŋŋá bođii ovdan Mimi ieš-čilgejumis min jearahallamiid ja su čállagiid vuođul, duostan dadjat ná. Dieđekeahttá das maid dát erenoamáš dynamihkka dárkkuhii Mimii, mun vigikeahttá sárdnon das movt mun ieš jurdilin ahte soai guktot leigga olggosoaidnit dego livččiiga njuolgga boahtán Guovdageainnus, muhto eaba sulastahttán moktege goappat guoimmiska. Ii munnje gártan heammástussan oaidnit viehka valjis variašuvnnaid sámesogat bearrašis. Dávjá muittašan áhččán ja soapmásiid min fulkkiin ahte sii ledje "dulán ruškadat", ovddimustá amerihkálaš, dahje eanet skandinávia amerihkálaš oktavuođas. Maŋŋá bessen oahppat ahte leat "ruškadin" vilges bearrašis sáhtii mielddisbuktit bávččagahtti, muhto dattetge ávkkálaš vásáhusaid Mimii.

Muhto ivdni ii lean fáddán munno álgoságain, iige lean dakkár mii Mimi historjjás geasuhii mu sáhkkesvuođa. Dalán, maŋŋá go leimme gávnnadan, munno ságat golge álkit go moai de juogadišgođiime bearašhistorjjáid cukcasiid. Moai leimme sullii ovttaahkásaččat ja munnos ledje ollu oktasaš tiidabealit mat guske munno dahkamušaide go letne figgan čoavdit

čuolmma mii munno bearrašiin leamaš kultuvrralaš dahje etnihkalaš imašin. Mii vuosttažettiin lei mu mielamielde, lei man uhcán earálágan su historjá lei mu iežan historjjá ektui. Son lea leamaš bearrašisttis njunušin ohcamin ja dulkomin máttuidis. Lei su oktavuođa bokte Billii, almmái gean ledjen boahtán gažadit, ahte Mimi ja vánhemat ledje ožžon sosiála ja bearašlaš oktavuođaid nuppiid Alaska sámiid manjisboahttiide dáin guovlluin, ja son lei maid fidnen oktavuođa muhtimiidda iežas sogalaččain Sámis. Ieš goit ledjen guhkkin eret báikkis, go iežan ássanruoktu lei Seattle davábealde ja go namahasten ahte dárbbašan idjadansaji dáppe gos nu, Mimi dalán bovdestii mu buorredáhtolaččat iežas dállui ja mieđihii munnje su jearahallat virggálaččat iđitbeaivvi.

Gažadanboddu vulggii johtui su čilgehusain iežas mánnávuođa vásáhusaiguin dakko mii gustui ivdnái ja etnihkalaš identitehtii, ja de mun rugáhin jearaldagain lei go son mánnávuođastis gullan namahusa "Lapp". Muitalii eatnis leamen 100% kroáhta ja su vánhemat leat "duođaid earáláganat", sihke olggosoaidnimis ja ieš vuođas; eatni temperameanta lea hui sullii seamma go áhči, ja dadjá vielljas "hámi ja láhttema" kroáhtalažžan." Dajai "dieđán in leat álggage vanhemiiddán vuohkái."

Hui mánnán, dalle jo go lei 4-jahkásažžan, muitá son oaidnán govaid amerihkálaš eamiálbmogiid mánáin ja duollet-dálle sii lávejedje gallet lagaš indiána reserváhta ja dajai "oaidnit ruškes mánáid attii munnje dovddu ahte muhtin láhkai ledjen seahkanin daid sisa." Buddostatnamat dakkárat go "leat indiána, leat neger" fađustuvvo sutnje jo skuvlla vuosttasluohkás. Lávii heahpanaddat ja viehkalit ruoktot jearrat vánhemiinnis "gii son lei" ja vástádusat lávejedje "leat mánáš, leat kroáhta (čujuhettiin eatni čielga etnihkalaš máttuide) ja Heinz 57:ai." (Heinz 57 lea diehto biđistuvvon bierggu meastu (jukca, buonjus) mas leat 57 njaddosa. Dábálaččat adno oktasaččat metaforan seahkalas sohkavuođa birra, oaivvilduvvo gii nu, geas leat nu olu máttut).

Mimi joatká,

> Lávejin fas máhccat skuvlii ja muitalit mánáide makkár olmmoš lean, ja de heaibbun dáinna áššiin ja muitalan girjji birra mas lei čállon ovtta mu máttarádjá birra, gii lei duiskalaš ja mun de álo vilpugohten masa nu mii lei eará go manin mu vigge gohčodit. "Lean jo dadjan, lean vilgesolmmoš!"

Bávččagahtti vásáhusat mat birastahtte su ivnni ja čearddalaš šaddanvuolgaga eai gávdnon dušše skuvlla rájáid siskkobealde. Mimi muitá ahte su eatnibeali bearaš lei "viehka rasisttalaš". Su váimmusbearaš lávii gallestallat eatnibeali fulkkiid Californias gos sánit "spic" ja "nigger" (cielahannamahusat) dávjá ledje anus. Son dávjá bázii jurddašallat dáidet dát bilkosat maiddái sutnje oaivvilduvvon. Muhtimin sii fitne boradeamen meksikána restauránttain, ja go bures ledje beavdeguoras čohkohallamin, de eatnibeali bearaš sáhtii báibmagoahtit "rásisttalaččat" bálvváid birra. Bálvvát muhtimin álge Mimi buohta láhttet hui eará láhkai (dego son livčče Mexicos vižžon biebmománná) ja čájehišgohte erenoamáš beroštumi sutnje, "Señorita" sáhtte sutnje dadjat. Ganjalčalmmiid láhttestii munnje: "Ledjen unnamánáš ja fertejin duostut dáid moivevuođaid." Čuvges liikki geažil man geažil sáhttá navdot "vielgagin," áhččis sajáiduvai vuohkkasit eatni bearašolbmuid sisa. Mimi buohtastahtii eatnis bearašolbmuid psykologiija dan ektui ahte livččii bearaš mii vašuha homoid

muhto de bearrašis lea okta homo gean sii goit vedjet ja fertejit gierdat. Muhto eai dattetge sáhte dohkkehit homoid joavkun.

Mimi lohká sus lei uhcán oktavuohta áhčibeale bearraša fulkkiide ja nu maid su áhči áhkkui. Dađemielde go munno ságat ovdánedje, son dovddahii mo gaskavuohta áhčibeale áhkuin lea. "Mii leimmet buohkat hui guđege guvlui čuldon; mii (su váimmusbearaš) leimmet iežamet bulljarakkis." Bearašdynamihkka su áhčibeale sogalaččaid bearrašiin lea dakkár ahte doppe leat olu "suollemasat" dološ bávččagahtti dáhpáhusat, maid birra hárve jos goassige háleštuvvo. Son ádde ahte áhčibeale áhku mánnávuohta leamaš "duođaid váivválaš" go gárttai oarbbisin, su eadni jámii nuorran ja sii mánát báhce dasa ceavzit okto dan botta go áhčči lei guolásteamen meara alde. Muhto leamaš gal vissa muhtin sámit Alaskas geat "válde mánáid sisa" ja bibme daid dan botta go áhčči lei mearrabivddus. Mimi lea maŋit áiggi boahtán diehtit ahte su áhku eadni, gii lei áigá jápmán, leamaš Siberia Yupik ja áhku áhčči lei duiskalaš. Áhči áhčči lei sápmelaš gii lei olu boarrasat go áhči eadni go soai oahpásmuvaiga ja náitaleigga. Lei áhči mánnávuođa áiggi go sin váimmusbearaš fárrii Alaskas ja ásaiduvai Washington stáhtii. Mimi muittaša ahte sus lei unnán gaskavuohta áhčibeale áhkuin, ja áhči áhčči gii lei sápmelaš jámii ovdal go son lei riegádan.

High school oahppin Mimi dovdagođii iežas leamen *"native"* (eamiolmmožin). "Mu bárdneskibir lávii munnje cavgilit "nu fal, leat *native*" ja mun fas ná "várra nu, lean *native*, muhto duođas in". Dajai ahte son "dovdagođii ja láhttešgođii diehto vugiid mielde, dasgo ná lávejitge alladási *native'at* dahkaluddat. Son hálai das ahte lei dego olggoš, ja čuozai sutnje aiddo seamma bahán go sus ii livčče identitehta dasgo lei dušše dahkaluddamin. Muitala son muhtin muddui livččii "dohkkehuvvon" muhto dalán go lei almmuhan, son dajai ahte ii livčče sáhttit, muhto muhtin olbmot dohkkehedje su hámi geažil. Irggiinis oasálasttii olu *native* (eamiálbmot) amerihkálaččaid deaivvademiin ja seremoniijain ja soai maiddá finaiga Indian Shaker Church ipmilbálvalusas, mii Mimi mielas lei muhtinlágan "Oarjerittu dáhpi." Logai ahte son muhtináigge rájes gululdaga oaidnigođii iežas ii-leamen siskkobeallai gulli, ja bearrašis árvvoštalle su sohkanama vuođul. Lei sullii dan áiigi goas son "moarástuvvogođii" ja álggii váivašuvvat "dahkaluddamis indiánan."

Lei allaskuvlla vásáhusaid bokte go son fuobmái sámi máttuidis ja árvidii ahte "Lapp" mearkkašii *sápmelaš*. Lei oassálastán antropologiijakursii ja doppe bagadalli jearahišgođii sus (maŋŋá go lei logaldaladettiin namahan ahte son lea *amerihkálaš eamiolmmoš – Native American*) "gii leat don" ja "mii lea du sohkanamma?" Lei aiddo dan kurssa áigge go Ørnulv Vorrena girji (1994) *"Saami, Reindeeer and Gold in Alaska"* almmustuvai. Mimi muitalii professorii man váilevaš su máhttu lei Alaska máttuidis birra. Professor rávvii su háhkat dán girjji mii gieskat lei ilbman eaŋgalsgillii. Son dajai "Osten gal girjji muhto eai lean menddo alla vuordámušat ahte das livčče mihkkige viežžamušaid munnje. De healkkehin go áicen iežan bearrašiid namaid girjji loahpageahčen, ja doppe maiddái gávdnen áhcán nama!" Dát boddu duođaid čuozai sutnje, son čierrugođii ja čurvii áhččái "dieđát go ahte mii leat sápmelaččat?"

Namahii ahte vaikko imašvuohta ilbmaniige girjji bokte, sus leat eahpečielga dovddut dasa movt dutkamat girjji duohken ledje fievrriduvvon ja movt girji lei čállon. Jurddašalai, "Mo dát almmái duostá mu bearraša,

mu áhči birra čállit, áhčči han lea ain bárisin eallimin! Ii leat jearran lobi!" Doaivu ahte girječálli joba livčči sáddestan poastakoartta dahje kopiija girjjis ja muitalan ahte lea čađahan dutkama sin birra. Dattetge son dás oačču coavcci ovddosguvlui geahčča ja manai dego jorgalusa čađa, lei gelddolaš ja girjji sánit nannejedje su olmmožin. Jurddašišgođii "mii leat erenoamážat, eat dušše *Heinz 57*, mii leat eamiálbmot, etnihkalaš veahádat." Ja de muitališgođii iežas vánhemiidda eambo su fuomášumiin. Dattetge muhtimat áhčibeali fulkkiin eai beroštan sakka dáin ášši.

Nugo earát ge dán proseassa oasseváldiin, Mimi maiddái vuoiŋŋalaččat jođii "iežas giksašuhtti áigodaga" čađa gos huhccaluvvui ohcagoahtit oktavuođaid sámi olbmuide. Nu maiddái eará Alaska boazosámiid manjisboahttiide ja olbmuide Sámis. Maŋŋálas dáhpáhusat ledje veahkkin, nugo okta soaittáhis háleštallan muhtin siidaguimmiin mii doalvvui su oaidnit allaoahppan sápmelačča guhte deaivvai leat gallestaddamin Western Washington State universitehta Bellingham'as. Son dalán doapmalii dán albmá lusa ja su heammástuhtii áicat ahte sus ledje fuolkkit Guovdageainnus ja vel ahte su ádjá áddjá leamaš professora bearraša lagaš ustibin. Go suinna beasai háleštit ja gullat ádjá ja su sogalaččaid birra, de gahčai su ala "dego livčči stuorra vuorbbi vuoitán". Albmá bokte, Bill, gean ovddimustá ledjen boahtán deaivat, bessen maid gullat cukcasiid su sámi ádjás go bođii Poulsbo báikegoddái gallet nuppiid Alaska sámiid; dát fearánat ledje áibbas apmasat Mimi áhččái. Son virkkosmuvai sakka dasgo fáhkka beasai diehtit ahte sus leat valjis fuolkkit áhčis bealde geaiguin ii leat olus álggage leamaš oktavuohta ovdal.

Munno ságain Mimi fas máhcai áigodahkii sullii jahkái 1998 goas "asit laigagohte ja maid álo ledjen atnán heahpadin (mii vulggii etnihkalaš máttuin), nuppástuhttigohte áhči, ja son čatnagođii mánnávuođa vásáhusaid iežas sápmelašvuhtii." Oktan vánhemiiddisguin Mimi galledii ávvudanmárkana Poulsbo báikkis gos muittašedje ja gudnejahtte *Manitoba* ekspedišuvnna čuohtejagi doaluid. Dát gárttai maid šaddat oabbá-gávpoga dáhpáhussan Guovdageainnu ja Poulsbo gaskkas ja čađahuvvui ge ođđa illudeaivvadeapmi Alaska-sámiid manjisboahttiid ja máŋgga Sámi fulkkiid gaskkas. Mimi láhttestii "olles vahkkoloahppa lei munnje áibbas jorbbodahtti." Sii deive Guovdageainnu fulkkiideaset áibbas vuosttas háve, geat dan seammás áice ahte Mimi ja su áhčči leigga sidjiide sogalaččat. ("Lean du goalmmát vilbealli, oarpmbealli duon ja dán sohkalinjá mielde"). Beasai muosáhit njálmmálaš árbevieru mii ii leamaš oassin su mánnávuođa diliin. Fuomášii maid kultuvrralaš erohusaid amerihkálaččaid ja Sámeeatnama sámiid gaskkas, muhto beroškeahttá das, son "dovddai iežas čadnon daidda." Sámi guossit maiddái čájehedje máŋgii dán vahkkoloahpa mielde ahte sii dovdet iežaset gullamin muinna oktii go ganjalčalmmit oidnojedje goappašiid bealde, ja go Guovdageainnu sámenissonat salastalle mu ja celke "don leat sámi nieida". Okta fulkkiin juoiggadii su ja olbmot bivde su gárvodit sámi biktasiidda, coggat *gávtti* badjelii. Dáid vásáhusaid hárrái celkkii "Dát váikkuhii munnje nu erenoamážit, gapmon gullevašvuođa dovddu, in leat dušše Heinz 57, gulan gosa nu." Dán deaivvadeami maŋŋá čálašin muhtin áiggi moanaid fulkkiiguin muhto "oktavuođat leat váidugoahtán áiggi mielde".

Namahuvvon girji lei beavddi alde orrumen ja go čujuhasttii dasa, dajai, "dát girji lei duođaštus, lei aiddo dat mii munnje čilgii gii mun lean". Son vel nuppádassii dadjalii mo girji ii lean buresboahtin ja čujuhii dasa

mo amerihká indiánaid birra lea čállon, ja maid son lei oahppan cuiggodit iežas amerihká indiána dutkankurssain maid čađahii allaskuvllas. "Dahkamuššan lei vuostáiváldit dieđuid, geavahit daid alcces buorrin iige ruovttoluotta addit maidige". Muitalii sullasaš dynamihka birra nuppi dilálašvuođas Nordic museas gosa moadde Sámis boahtán sápmelačča ledje bovdejuvvon buktit sáhkavuoruid. Doppe ledje maiddái máŋga eará olbmo geat dovddahedje iežaset sáme-amerihkálažžan."

> Okta nieida (gii anii iežas amerihká sápmelažžan) válddi sátnevuoru ja hállagođii sus lea višuvdna mas sámi šamána boktá su ihkku. "Sámit geat ledje boahtán Sámis maid ledje das ja mun dovdagohten iežan hui njáigun inge háliidan gullat sin jovkui (nuppiid sáme-amerihkálačča jovkui). In hálit mátkkoštit Sápmái dego muhtin eahpeheivehuvvon, dego "new age" olmmoš. Hálidan dohko vuolgit nugo mun ieš lean. Juoga láhkai oidnen dán dego livčče *Vilgesat* geat bohte indiána báikegoddái ja dajašedje "mu áhku áhkku lei Cherokee prinseassa". In hálit romántiahttit.

Mii munnje eanemusat čuozai dán gávnnadeamis, geavai dalle go leimme loahpaheamen munno virggálaš jearahallama, go geigii munnje báhpára maid lei čállán ovtta Canadian Studies kursii allaskuvllas. Dutkanbáhpáristis son čálii Alaska sámiid oppalaš historjjá, sin sisafárremis ja sin vásáhusain maŋŋá Alaska. Su professor lei mieđihan ja suovvan su hábmet báhpára álgosániid dego reivve Mimi áhčibeali áhkkui vai nu "livčče gávdnan su jiena". (Oaniduvvon oassi dán reivves lea oaidnimis eŋgelasgillii ilbman girjjis *We Stopped Forgetting*). Maŋŋá go ledjen lohkan reivve, jerren sus movt "indigenous" lea sutnje dál.

> Háliidan dovdat iežan erenoamážin, ja juohkehaš dárbbaša oktiigullevašvuođa. Dovddan oktavuođa muhtin láhkai, lea dovdan ja diehtin maid ii oktage sáhte váldit mus eret. Ii oktage sáhte mu dubmet, dát lea mu veaddá, dát leat duođat, ja dát leat mu máttut. Muhto risttalažžan balan maid, ja lei áigi goas ohcen vuoiŋŋalašvuođa ja várra maid seavdnjadaga. Soames bealit oskkus, eai oro leamen bargamin mu beale. Risttalašvuohta munnje ii leat ahte váccášin goappašiid guvlui. Mun ain gudnejahtán daid muhto in sáhte daid sehkket.

Maŋŋá maŋimuš jearahallama Mimiin, moai deaivvadeimme moanaid háve joatka-ságastallamiidda. Su vánhemat gallededje Guovdageainnu 2004:s gos soai deaivvadeigga máŋggaid fulkkiiguin vuosttas gearddi. Doppe maid ođđasit čanaiga oktavuođa daidda geaid leigga deaivan čuohtejagi ávvudeamis 1998:s. Soai beasaiga oaidnit áhku-áhku riegádanbáikki. Mimi lea gieskat dahkan oktavuođa ovtta Puget nuori báikegotti vuorrasut nissonii gii lea gávnnahan ahte son dáidá leat Alaska sápmelačča maŋisboahtti. Dán oktavuođa boađusin lei ahte nisu ja Bill Willcox leaba čađahan jorbabeavdeságastallama Sons of Norway báikkálaš ossodagas gos háleštedje Alaska sámiid vásáhusain.

Harald Gaski

BÁIKI riikkaidgaskasaš sámi áigecála

Báiki-nammasaš áigečála lea ilbman Amerihkás gitta 1991 rájes. Dan doaimmaheaddji leamaš álggu rájes Faith Fjeld. Faith gullá mátta-sámi sohkii, muhto lea sihke riegádan ja bajássaddan Amerihkás. Son lea okta váldo-olbmuin geat leamaš mielde ealáskahttimin sápmelaš-dovddu ja identitehta amerihká sápmelaš manjisboahttiid gaskkas manjimuš moaddelot jagiid.

Dán giđa almmustuvai áigečállaga 36. nummir. Dasa lea bidjan nama "The New Generation". Artihkkala, masa namma čujuha, lea Faith mánáidmánná Ruby Kark-French čállán, ja čállosa fáddán lea oahpahusa dekoloniseren. Dekoloniseren leamaš ge manjimuš nuppelot jagiid guovddáš áššin hui olu álgoálbmotdutkamis ja oahpahusas. Akademiija dekoloniseren-jurdagis lea vuolggahuvvon sierra lahkananvuohki dutkamii, man gohčodit álgoálbmotmetodologiijan. Dan vuođđun lea álgoálbmogiid iežaset ádden- ja dulkonvuogit. Álgoálbmotmetodologiijii gullá sihke dutkan, etihkka ja kritihkka. Dássážii ii leat siskkáldas kritihkka ožžon nu olu fuomášumi go dutkan-etihkka ja gáibádusat earáide. Muhto dađe mielde go suorgi ahtanušša, das dieđusge ovdána kritihkalaš beallí ge. Dan dihtii lea miellagiddevaš dakkár servviide go Sámi fágalaš girječálliid ja jorgaleaddjiid searvái čuovvut álgoálbmotmetodologiija ovdáneami – dan dihtii go searvvi doibmii gullá kritihkka ja diehttelasat etihkka ge. Lea somá registreret ahte *Báiki*-áigečála ge fuomáša ja fuomášuhttá ođđa dutkansuorggi, go dan mearkkašupmi jáhkkimis ain lassána ovddosguvlui.

Manjimuš nummiriin leamaš nuppi siiddus fásta čilgehus áigečállaga nammi, duogážii ja doibmii. Báikki logo lea Faith ieš hábmen. Das geavaha (nugo oainnát govas das bálddas) noaiderumbbu govaid, maidda lea mearridan sisdoallun: Boazu symbolisere birgejumi, lávvu bearraša ja fulkkiid, várri duogábealde govve eatnama eadnin, ja njalla gis govve árbevirolaš máhtu boahttevaš buolvvaide. Faith lea dál barggildeamen ráhkadit čoakkáldaga Báikki buoremus artihkkaliid vuođul. Čoakkáldat lea jurddašuvvon girjin ilbmat.

Sámis doaivu manjit nummiris sáhttit fállat jearahallama Faith Fjeldain, su máŋggabealat doaimmaid birra amerihká sámiid iešdovddu loktema barggus, seammás go mii maiddá geahčastit mo *Báiki*-áigečála leamaš mielde čatnamin oktavuođaid ja gaskkusteamen dieđuid sápmelaččaid gaskkas goappat bealde Atlántta.

Faith Fjeld govvejuvvon muhtun Idle No More lágideames Duluth gávpogis Minnesotas. Liidni mii sus lea badjelis lea skeaŋka maid lea ožžon muhtun Davvi-Amerihká Sámiráđi lahtus, geas lea nuortalaš duogáš. Su áhkku dagai liinni 90-jahkásažžan.

Brad E. Nelson lea silbarávdi gii ráhkada sámi mállet čiŋaid. Son lea dan gova dahkan.

ESSEIJA Harald Gaski, viiddiduvvon esseijan NRK-Sápmi koserija vuođul 7.1. 2013

Buorre eallin
ja dan dutkan

Lehpet go gullan muitalusa indiána birra gii čohkái jávregáttis ja oakkui, go de boahtá entrepreneavrrálaš vilges almmái suinna háleštit. Vilges almmái dieđus vierustis mielde jearrá indiánas:
– Na, maid dal don? Indiána geahčča apmasit vilges albmái ja imašta ahte ii bat oainne maid son lea, de vástida oanehaččat:
– Oaggumin.
– Na, dan mun gal oainnán, muhto lea go dat rivttes áigegeavaheapmi dus?
Indiána ii vástit dasa maidige, dušše vuorddaša ahte galggašii guolli dohppet ja vilges almmái jávkkodit. Vilges almmái joatká:
– Dus galggašii vanas, de beasašit fávlelii. Doppe sihkkarit lea eanet guolli.
– In mun dárbbaš nu olu guliid, indiána vástida.
– Muhto jus fidnet olu guliid, de sáhtat vuovdit daid maid ieš it dárbbaš, ja de sáhtat oastit stuorát fatnasa, vai bivddát vel buorebut.
– Muhto dalle han in astta šat čohkkát dás, bivddašit ja smiehtadit, indiána láhttesta.
– Na, dalle dušše bálkáhat earáid bivdit du ovddas dan botta. Dalle leat ordnen earáide ge bargosajiid, de sáhtat buriin oamedovdduin dás čohkohallat.

Ii indiána diehtán ahte sus livčči moktige galgan leat fuones oamedovdu dan dihtii go čohkkái jávregáttis ja bivddašii, ii ge ahte lei su geatnegasvuohta ráhkadit earáide bargosajiid. Ii han sus alddes ge lean bargu, eará go birget beaivvis nubbái. Ii ge son ádden vilges albmá logihka das ge ahte manin son galggai nu olu joavdelasaid rahčča dušše dan dihtii ahte beasašii bargat dan seammá maid jo muđui ge hálidii dahkat.

In áiggo maidige čiekŋalis analysaid evttohallagoahtit muitalussii, muhto vásáhusa sáhttá atnit kulturerohusaid ja goappatlágan eallinoainnuid govvádussan. Vilges olmmoš lea nu báidnon lutheralaš-protestanttalaš bargomorálii ahte easkka sáhttá vuoiŋŋastit go diehtá ahte son tine bures vai sáhttá birget bures. Indiána gis diktá luonddu mearridit. Dieđán bures ahte dát leat stereotipiijat álbmogiid birra, muhto muitalusa lea vejolaš geavahit jearrat mii duođaid lea Buorre eallin?

Visot iskamat han čájehit ahte álgoálbmogat eai veaje bures, min birgejupmi lea heittot, gaskamearálaš eallinahki vuollin, tienas lea fuotni ja sosiála váttisvuođat leat eatnat. Dákkár guorahallamat leat dehálaččat, in mun vuostálastte daid, muhto arvvan dattege jearralit ahte makkár mihttomeriid ja eavttuid ektui leat dat iskamat dahkkon. Gean meroštallan lea vuođđun dasa ahte mii adnojuvvo Buorre eallimin?

Jearan ee. dan dihtii go 2012-geasi ledjen mun stuorra riikkaidgaskasaš konferánssas Aotearoas, mas okta fáddá lei juste *Buorre eallin – Well-being.* Okta Jaskesábi sullo álgoálbmot dutki jorgalii olles gažaldaga vulosoivviid logaldagastis. Son jearai mo livčči jus bijašii gova

nuppegežiid. De sáhtášii jearrat: Leat go oarjemáilmmi kultuvrrat geafit dan dihtii go sin eallimis eai šat gávdno dat bealit mat dahkat álgoálbmot kultuvrraid rikkisin: bearašlagasvuohta, ovdavánhemiid gudnejahttin, seremoniijaid bajásdoallan, lávlun ja reaškkas, lahkavuohta lundui ja luonddugáhppálagaid árvvusatnin.

– Buot dutkamušain orru leamen a priori eaktun oarjemáilmmi meroštallan das ahte maid mearkkaša leat geafi, son lasihii. – Jus mus leat unnán ruđat, muhto mun ieš ja mu lagamuccat birgejit bures, mis lea orrunsadji, buohkat leat dearvasat, mánát illudit, olles siida veadjá bures, eai leat riiddut olbmuid gaskkas. Muhto de boahtá olggobeal-dutki ja gávnnaha ahte mu servodat, mu siida, gullá geafimusaid gaskii olles máilmmes dušše dan dihtii go mis ii leat ruhta-ekonomiija. Son dáidá maiddá jearahallat guovllu eiseváldiid geainna lea ovdagáttut mu siidii, de hálddašeaddjit duođaštit dutki áddejumi ahte mu siida lea geafi. Oarjemáilmmi mihtuid mielde mearkkaša leat geafi seammá go ahte birge funet. Dasto manná dutki muhtun riikkaidgaskasaš konferánsii buktit ovdan iežas iskosa, ja govva bisána guldaleaddjiide ahte mu servodagas lea fuones dilli, vaikko min iežamet mielas ii leat dan.

Ja álgoálbmot dutki jotkkii: – Guokte jagi maŋŋil manan mun seammalágan konferánsii ja čilgen ášši áibbas nuppegežiid. Muitalan man buorre servodat mis lea go ain oažžut vejolašvuođa ealihit iežamet árbevieruid, mii dahká dan ahte siida-lahtut vedjet bures ja olbmot leat lihkolaccat. Vilges dutki maiddá lea seammá konferánssas ja jearrá hirpmástuvvamiin ahte mii lea dáhpáhuvvan mu servodagas guovtti jagis mii dagaha dan ahte eallindilálašvuođat leat nu buorránan ja ovdánan. – Ja mun dieđus vástidan, lasihii álgoálbmot dutki, – Ii mihkkige, muhto don it astan oaidnit mo mis lei. Du čalbmeglásaid čađa oainnát áibbas eará go maid min luondduviđá čalmmit oidnet.

Maŋŋil logaldaga mun dearvvahin albmá ja muitalin dien indiána muitalusa sutnje. – Juste nie han lea ge, son duođaštii. Ean goabbáge oppa vikka ge čiegadit ahte máŋgga sajes máilmmes lea álgoálbmogiin heajos dilli, muhto dat measta juohke áidna dilálašvuođas vuolgá das go sii leat koloniserejuvvon. Maŋŋil go kolonisttat leat viggan jorahit álgoálbmogiid vilges olmmožin, iežaset lágánin. Álgoálbmotservodagain eai lean nu olu sosiála váttisvuođat ovdal – dieđus ge lei gaskamearálaš eallinahki vuollin, muhto dan lei buot álbmogiin ovdalis áiggiid. Vilges olmmoš hálidiii leat buorredáhtolaš ja loktet álgoálbmogiid bajit birgenláhkái, muhto juoidá manai áibbas boastut dan proseassas. Ja dán áigái vel min iežamet dutkit ge muhtumin orrot geavaheamen seammá paramehteriid, dutkanvugiid ja statistihkaid duođaštit man heajos dilli mis lea. Dieđán ahte gávdnojit dievva vuostejearaldagat: Praktiserejuvvojit go šat diet árbevirolaš bealit otnáš álgoálbmotkultuvrrain? Ja dat han dat aiddo lea ge ášši: Jus dan eai daga, de soaitá juste dat leat váldosivva dasa go álgoálbmotservodagain leat váttisvuođat. Ii ge čoavddus dieđus leat máhccat doložii, muhto muhtumin lea dutkiide dárbu bisánit ja smiehtastit man lahkananvuogi geavahit go dutket álgoálbmotservodagaid. Dán áigái leat ovddideamen álgoálbmotmetodologiija dahje indigenismma, mii lokte min iežamet árbevirolaš máhtu árvvu, ja viggá ohcat ođđa vugiid mo buorebut máhttit fuomášit gokko dutki ieš ferte čalbmeglásaidis lonuhit oaidnin dihtii dan maid su metoda dássážii lea čiehkan su ovddas.

Juoidá boatkanii go oarjemáilbmi vikkai loktet álgoálbmogiid alit kulturdássái. Dat bilidii olu eanet go dagai buori. Lea go dan šat vejolaš njulget? Mun eahpidan dan, muhto mun maiddá eahpidan dutkama mii ii váldde vuhtii álgoálbmogiid iežaset áddejumi, muhto baicce navdá iežas geavahit neutrála dutkanvugiid. Dálá neutrála dutkanvuogit leat dábálaccat seammá go vilges olbmo definišuvnnat máilmmes. Mun jáhkán ahte lea dárbu astat čohkanit jávregáddái smiehtadit áššiid. De dáidit maid diehtit buorebut maid vástidit vilges albmái go boahtá sivahallat min leat eahpeoamedovddolaccat go "láikošat" jávregáttis. Jus jo it leš min jávregáddi dássážii sirdásan viesu sisa, govvan seainnis mas oaidnit gávttahasa, vai leš go indiána, čohkohallamin beaivvášluoitádeames.

ELISABETH SCHELLER. Jorgalan davvisámegillii LILL TOVE FREDRIKSEN

Giellajápmin-diagnosat ja "maŋimuš giellahálliid" ohcan

Áitojuvvon gielat ja kultuvrrat leat gánnáhahtti fidnut dutkiide. Prošeavttat álggahuvvojit ja fierpmádagat vuođđuduvvojit, gielladuttkit ja antropologat vigget leat rivttes sajis go muhtin giella dahje kultuvra "lea jápmimin" dahje go daid galgá revitaliseret (ealáskahttit). Erenoamážit gávdno giella-dokumenterema suorggis dutkandoarjja maid sáhttá ohcat jos áigu dokumenteret giela mii lea jávkamin.

DÁRKILIS LOGUT MAT MEARRIDIT GIELAID "EALASVUOĐA"

Organisašuvnnat nu mo UNESCO (2010) ja Ethnologue (2013), almmolaš guorahallamat ja dutkanraporttat buktet dábálaččat dárkilis loguid giellahálliid birra ja juhket máilmmi gielaid iešguđet ealasvuođakategoriijaide – buot gaskal "nannosat" ja "jápmán". Jos olmmoš ii gávnna iežas giela dáid katalogain, de lea stuorra vejolašvuohta ahte giella lea "jápmán"....

Man sihkkarit sáhttit mii rievtti mielde diehtit man ollu hállit ovtta gielas leat? Makkár giellamáhttu ferte olbmos vai adnojuvvo vásedin giela hállin? Lea go giella, mas leat máŋgaduhát hálli, automáhtalaččat nanus? Ja jos gielas leat unnán hállit, máksá go dat ahte giella lea jápmimin? Dát leat jearaldagat maid diehttelasat ii sáhte vástidit oanehis artihkkalis, muhto daid berrejit dutkit, politihkkárat ja journalisttat atnit muittus go celket juoidá áitojuvvon gielaid dili birra. Erenoamážit go einnostit dáid gielaid boahtteáiggi. Leat váttisvuođat čadnojuvvon dasa ahte geavahit konkrehta loguid go govvida gielladiliid, erenoamážit go lea sáhka unnitlogu álbmogiin, go dušše smávva boasttuvuođat sáhttet čuohcat giela ealasvuhtii, sihke teoriijas ja praktihkalaččat.

GO (BOASTUT) ÁRVVOŠTALLÁ GIELLADILI

Gielladutki Nikolai Vakhtin (2001: 264, 265) buktá dievva ovdamearkkaid das mo álgoálbmot- ja unnitálbmogiid gielat leat ceavzán gitta otná beaivái, vaikko sihke etnologat ja gielladuttkit geat leat fitnan dáid giellajoavkkuid luhtte badjel čuohte jagi juo, leat čuoččuhan

Artihkal lea almmuhuvvon ruotagillii: Forskning.no: nettavis med nyheter fra norsk og internasjonal forskning. 08.02.2013. Romssa universitehta: http://www.forskning.no/blog/spraksamfunn/348012

– Hástalusat ja ehtalaš ovddas-vástádus unnitgielaid dutkamis

ahte sihke gielat ja daidda gullevaš čearddalaš joavkkut gal jávket dušše buolvva geahčen (omd.: jukagiragiella, itelmengiella, korjakigiella). Giellamolsunfenomena lea eahpitkeahttá máilmmiviidosaš váttisvuohta. Máŋga máilmmi gielain leat hui hearkkes dilis, go hállit leat baicce hállagoahtán stuorit gielaid main lea eanet stáhtus, nu mo eŋgelasgiella, spánskkagiella, ruoššagiella, dárogiella, ruoŧagiella jnv. Ja vaikko lea ge dál stuorra giellamolsunproseassa, de dat ii dárbbaš mearkkašit ahte giella jápmá ja oalát jávká.

OKTAGEARDÁNIS GIELLAOAIDNU

Leat iešguđet oainnut gielaid dili hárrái. Dušše definišuvnnat das mii giella lea sáhttet spiehkastit, sihke dutkiid gaskkas ja giellaservodatlahtuid gaskkas (olbmot geat identifiserejit iežaset sierranaš gielain). Go giella-dutkit oidnet giela vuosttažettiin grammatihkalaš ja struktuvrralaš fenomenan, eai ge váldde vuhtii sosiála, politihkalaš, kultuvrralaš, historjjálaš ja psykologalaš konteavstta mas giella hábmejuvvo ja ovdána, de lea sakka stuorát várra das ahte sáhttet šaddat boasttuárvvoštallamat. Váttisvuođat maiddái čuožžilit go dutkit badjelgehččet oainnuid mat olbmuin, geat identifiserejit gielain, alddiineaset leat iežaset giela ja dan ealasvuođa hárrái.

GIELLAGEAVAHEADDJI OAIDNE-MEAHTTUNVUOHTA

Unnitgielaid oktavuođas eanas giellageavaheaddjit eai oidno servodagas, erenoamážit jos gielas lea unnán stáhtus. Eanas olbmot guđet geavahit unnitgiela beaivválaččat, dábálaččat eai searvva sosiála, politihkalaš dahje kultuvrralaš eallimii, juoga mii dahká sin oaidnemeahttumin, erenoamážit olggobeale olbmuide geat eai dovdda dan giellaservodaga bures. Dutkit eai álo ge fuomáš vejolaš giellageavaheddjiid eanetlogu (olbmot geain lea iešguđet dási giellamáhttu muhto eai geavat giela aktiivvalaččat), nuorat buolvva (30-), olbmuid geain lea unnán sosiála stáhtus (omd. psyhkalaš buohccit, juhkkit ja nu gohčoduvvon "asosiála" olbmot) ja eará čearddaid olbmuid geat máhttet áitojuvvon giela.

Sii geat leat eanemus oidnosis unnitlogugielaid oktavuođas leat politihkalaš njunnožat ja kulturjođiheaddjit, olbmot geain lea alla sosiála stáhtus, giellačeahpit (oahpaheaddjit, giellageavaheaddjit geain lea

Biologiijas jápmin lea juoga mii lea loahpalaš ja mii dáhpáhuvvá lunddolaš sivaid geažil, ...

alla oahppu, boarráset giellageavaheaddjit geat beroštit giellaárvvus jnv.) ja sii geat aktiivvalaččat barget giellaealáskahttimiin. Olggobeale dutkit beroštit dávjá dán joavkku representašuvnnas. Dát olbmot dávjá fállet iežaset diehtoaddin ja oktavuođaolmmožin, sii "dovdet olles servodaga" ja muitalit dutkái geat hállet giela ja gii ii hála, geainna dutki galgá ovttasbargat ja geasa "ii gánnet geavahit áiggi" (gč. Evans 2001). Go dutkis lea váilevaš giella- ja kulturmáhttu ja dovdá iežas eahpesihkarin amas kultuvrras, de lea vuogas doahttalit ovttaskas olbmuid geat doibmet servodatofelažžan. Jos ofelaččat menddo sakka stivrejit gieddebarggu, de dutki sáhttá oažžut menddo oktageardánis ja váilevaš oainnu gielladilis.

DUTKI JA GIELLASERVODAT

Dutkiin, geat dávjá leat olggobeale olbmot ja bohtet amas servodahkii, leat máŋgii ovdagáttut das mo giellaservodat doaibmá. Dát sáhttá váikkuhit dutkanbohtosiidda. Váilevaš máhttu servodaga mekanismmaid birra, váilevaš giellamáhttu ja oanehis teknihkalaš dutkangalledeamit, goas dutkit eai beroš eai ge váldde oktavuođa olbmuiguin geaid gielladili leat dutkamin, dagahit gaskka dutkiid ja "dutkanobjeavttaid" gaskkas, juoga mii fas dahká ahte guorahallamat šaddet menddo coahkásat.

Govva objektiivva dutki birra, geas lea neutrála posišuvdna servodagas gos son lea dahkamin guorahallamiid, lea boares myhta mii ii vástit duohtavuhtii. Juo dalle go gielladutki čájeha beroštumi muhtin áitojuvvon gillii ja ihtá giellaservodahkii, de dát váikkuha giela stáhtusii, olbmuide ja servodatproseassaide. Danne lea hui dehálaš ahte dutki álo jurddaša kritihkalaččat iežas rolla birra ja man láhkai dat sáhttá váikkuhit dutkanbohtosiidda ja olbmuide geaiguin leat bargamin. Dát guoská maiddái dutkiide geat ieža gullet muhtin álgoálbmogii dahje unnitlogu álbmogii. Vaikko vel lea seammá čearddalaš vuođđu go sis geaid dutki lea guorahallamin, ii mávsse dan ahte dutkis lea eamimáhttu diliid birra maid son lea guorahallamin, ii ge leat mihkke dáhkádusaid dasa ahte láhtte ehtalaččat riekta.

BADJELGEAHČČAN

Boastu dieđut áitojuvvon gielaid ealasvuođa hárrái sáhttet maid vuolgit badjelgeahččama dihte. Akademalaš máilmmis lea alla árvu čadnojuvvon dasa ahte bargat eksohtalaš, áitojuvvon gielaiguin; leat son gii buktá dieđu das ahte muhtin giella lea "jápmán" dahje ahte son bargá "maŋimuš hálliiguin". Dávjá áitojuvvon gielat doibmet katalysáhtorin dutkiide geat dáhttot akademalaš karrieara ja háliidit prošeaktadoarjagiid ja alla stáhtusa. Erenoamáš čállosat ja artihkkalat main vuođđu lea coages dutkanbargu, lea dávjá dakkár ođas man birra ollu mediat čállet ja muitalit.

Sáhttá leat sáhka gilvvus vissis unnitálbmogiid gaskkas jos badjelgeahččá dan ahte muhtin áitojuvvon gielat ain leat eallimin ja daid sáhtášii ealáskahttit: galgá go deattuhit smávva gielaid Norggas, nu mo nuortalašsámegiella? Dahje ubmisámegiela Ruotas? Ii go leat hálbbit ahte ubmesámit baicce ohppet máttasámegiela ja ahte sii geat háliidit oahppat nuortalašgiela fárrejit Supmii? Vaikko muhtin dutkit čuoččuhit ahte nuortalašsámegiella ja bitonsámegiella eai leat ealli gielat Norggas odne (Feist 2010: 19, 20, Vangsnes 2012), de ii leat dáid gielaid dálá dilli guorahallojuvvon. Mii eat dieđe leat go odne olbmot Norggas geat máhttet biton-

... muhto giela dáfus politihkalaš, ekonomalaš ja persovnnalaš dilit maid mii olbmot ieža dagahit, mearridit jos giella adnojuvvo vai ii.

ja nuortalašsámegiela, dahje leat go olbmot geat identifiserejit iežaset dáid gielaiguin dahje geat háliidivčče ealáskahttit daid.

DUBMET GIELA

Jápminduomut maid dutkit, politihkkárat, eisevälddit ja riikkaidgaskasaš organisašuvnnat celket, sáhttet hoahpuhit giellamolsunproseassaid ja buktit negatiivva sosiál-psykologalaš váikkuhusaid daidda olbmuide geat identifiseret iežaset jápminčilgejuvvon gielaiguin. Giellaservodatlahtut sáhttet jurddašit ahte lea veadjemeahttun váldit ruovttoluotta iežaset giela, ja dan dihte eai geahčča ge álggahit ealáskahttindoaimmaid. Vejolaš giellageavaheaddjit eai dáidde geavahit iežaset máhtu dahje sii ollásit hilgot dan. "Jápmán" gielat dábálaččat eai oačča makkár ge politihkalaš dahje ásahuslaš doarjaga. Ii biton-, ubme- dahje áhkkilsámegielas leat omd. makkár ge sajiid riikkaidgaskasaš sámi giellalávdegottis, ii ge leat makkár ge váikkuhanváldi sámi giellapolitihkas. Teorehtalaš jápminduomut ja pessimisttalaš árvalusat sáhttet johtilit dagahit praktihkalaš loahpalaš giellamolsumiid. Danne lea dutkiin, politihkkáriin ja eisevälddiin stuorra ovddasvástádus go celket juoidá áitojuvvon gielaid ealasvuođa hárrái.

GIELAT EAI JÁME, GIELAT MOLSAŠUVVET – VEL RUOVTTOLUOTTA GE

Odne eanet ja eanet erenoamážit giellasosiologat gehčet kritihkalaččat giellajápminmetafora. Gielladutki Jon Todal oaivvilda omd. ahte ii sáhte hállat giellajápmima birra seammaláhkai go hálla jápmima birra biologiijas. Biologiijas jápmin lea juoga mii lea loahpalaš ja mii dáhpáhuvvá lunddolaš sivaid geažil, muhto giela dáfus politihkalaš, ekonomalaš ja persovnnalaš dilit maid mii olbmot ieža dagahit, mearridit jos giella adnojuvvo vai ii. Danne go álo lea vejolaš rievdadit dákkár diliid, de lea maiddái álo vejolaš nuppástuhttit giellamolsunproseassa. Jos olbmot háliidit váldit ruovttoluotta iežaset giela ja jos leat okta dahje eanet olbmot geain lea giellamáhttu, dahje jos giella lea dokumenterejuvvon, de lea vejolaš dan ealáskahttit (Todal 2008: 127).

VÁLDIT GIELA RUOVTTOLUOTTA

Iešguđet álgoálbmotjoavkkut anglo-amerihkálaš máilmmis (omd. wôpanâak, ohlone och myaamia) geavahišgohtet fas máttarmáttuid "oađđi" gielaid, mat eai leat geavahuvvon guhkes áigái (*language reclamation*). USAs ja Kanadas moanat akademalaš ásahusat ja dutkit ovttasbarget álgoálbmogiiguin ealáskahttin dihte sin giela (omd. University of Victoria, MIT). Bures lihkostuvvan prográmma *Master-Apprentice Language Learning Program,* mii vuođđuduvvui California universitehtas Berkeleyas USAs, lea veahkehan máŋggaid gielaid main leat unnán giellageavaheaddjit, sihke bajidit sin stáhtusa ja lasihit aktiivva giellahálliid logu. Unnimusat 50 tiimmu mánnui, oktiibuot golmma jagis, oahpaha muhtin gii máhttá giela (giellačeahppi) oahppi, oktasaš beaivválaš doaimmaid bokte main duššefal áitojuvvon giella adnojuvvo. Prográmma dahká vejolažžan dušše ovttain hálliin álggahit ealáskahttinproseassa mii de fas álggaha ráidoreakšuvnna mas olbmot ealáskahttet sin oađđi giellamáhtu dahje sii ohppet giela gitta álggu rájes (Hinton & Hale 2008: 217–226).

Australias, USAs ja Kanadas fertejit dutkit ohcat lobi álgoálbmogiin jos áigut čađahit gieddebarggu álgoálbmotservodagain. Kontrávttas mii dahkko, dutkit ja ásahusat máidda sii gullet, leat geatnegahtton árvvus at-

nit ehtalaš njuolggadusaid ja čađahit dutkama mas lea praktihkalaš ávki servodagaide maid leat guorahallamin. Eurohpás gis čađahuvvo álgoálbmot- ja unnitálbmogiid dutkan ain measta beare dutkiid eavttuid mielde, dainna jurdagiin ahte teorehtalaš dutkan automáhtalaččat lea ávkkálaš daidda servodagaide maid guorahallet. Sátnegirjjit ja grammatihkkagirjjit mat leat čállojuvvon riikkaidgaskasaš dutkanservodaga várás eŋgelasgillii dahje eará gillii mii ii leat áddehahtti dutkojuvvon servodaga álbmogii, ovddidit diehttelasat dutkiid karriearaid, muhto dain lea unnán ávki giellaservodaga miellahtuide geat dárbbašit materiála maid praktihkalaččat sáhttá atnit. Audio-materiálat ja filbmejuvvon materiálat fertejit leat sadjosis rivttes ehtalaš vuogi mielde, ja fertejit leat heivehuvvon nu ahte daid sáhttá geavahit ealáskahttinbarggus.

Dáinna čállosiin in oaivvil ahte buot gielladutkit galget bargat sosiolingvisttalaš ealáskahttindutkamiin dahje doaibmat giellaaktivistan. Giellastruktuvrraid ja grammatihka dutkamat leat maiddái dehálaččat ja dain sáhttá stuorra ávki servodagaide maid dutki lea guorahallamin. Eaktun dása lea ahte giellaservodagas lea vejolašvuohta geavahit dutkanbohtosiid, ja ahte sii geat identifiserejit áitojuvvon gielain adnojuvvojit árvvus ja besset searvat dutkanbargui. Dán oktavuođas lea mis, eurohpá dutkiin ja dutkanásahusain, ain ollu oahppan láhkai iežamet australia ja angloamerihkálaš bargoustibiin.

GÁLDUT

Evans, Nicolas 2001: The last speaker is dead – long live the last speaker! I: Newman, Paul, Martha Ratliff (eds.): *Linguistic Fieldwork*. Cambridge University Press. (s. 250–281).

Feist, Timothy Richard 2011. *A Grammar of Skolt Saami. [Thesis]*. Manchester, UK: The University of Manchester.

Hinton, Leanne & Hale, Kenneth (red.) 2008. *The green book of language revitalization in practice*. Emerald. Bingley UK.

Lewis, M. Paul, Gary F. Simons, and Charles D. Fennig (eds.), 2013. *Ethnologue: Languages of the World, Seventeenth edition.* Dallas, Texas: SIL International. Online version: http://www.ethnologue.com (hämtad 05.03.2013).

Moseley, Christopher (ed.). 2010. Atlas of the World's Languages in Danger, 3rd edn. Paris, UNESCO Publishing. Online version: http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas (hämtad 05.03.2013).

Scheller, Elisabeth 2011. Samisk språkrevitalisering i Ryssland – möjligheter och utmaningar. I: "Norsk og finskugrisk språkkontakt i Norge." *NOA: norsk som andrespråk 1-2011*. Universitetet i Tromsø. (s. 86–118).

Todal, Jon, 2008. Når er eit språk forsvunne? Kritiske merknader til språkdødmetaforen. I: (eds.) Lars-Gunnar Larsson and Torbjörn Söder, *Våimmus čiegan sániid –I hjärtat gömmer jag orden*. Uppsala: Institutionen för moderna språk, Uppsala universitet. (s. 124–130).

Vakhtin, N. B. 2001. *Jazyki narodov Severa v XX veke. Očerki jazykovogo sdviga.* Evropejskij universitet v Sankt-Peterburge.

Vangsnes, Øystein A. Pitesamisk – eit forsvinnande lite språk i Skandinavia. I: *Forskning.no: nettavis med nyheter fra norsk og internasjonal forskning*. 06.02.2012. Universitetet i Tromsø: http://www.forskning.no/blog/vangsnes/312544 (hämtad 05.03.2013)

Erenoamáš árbevieruid dokumentára

Marit Mikkelsdatter Eira Murud

Jahki Sámis

Girji muitala mo sámit leat birgen ja mo leat birgejumi viežžan luonddus, luonddu ja luonddu elliid rievdama áigodagaid mielde. Girjjis leat šattuid birra, maid sáhttá borrat ja maid fas dálkkasin geavahit.

Dálkediiddat ge leat miellagiddevaččat. Odne mii oaivvildat diet eai šat doala deaivása nu mo ovdal, go dálkkádatrievdan váikkuha lundui, ja olbmo eallimii Sámis.

Dieđut leat biddjon juohke beaivái miehtá jagi. Nu lea ge girji erenoamáš sámi árbevieruid dokumentašuvdnan.

ISBN 978-82-8263-047-4
150 s. Garra olggoš. NOK 250,-.

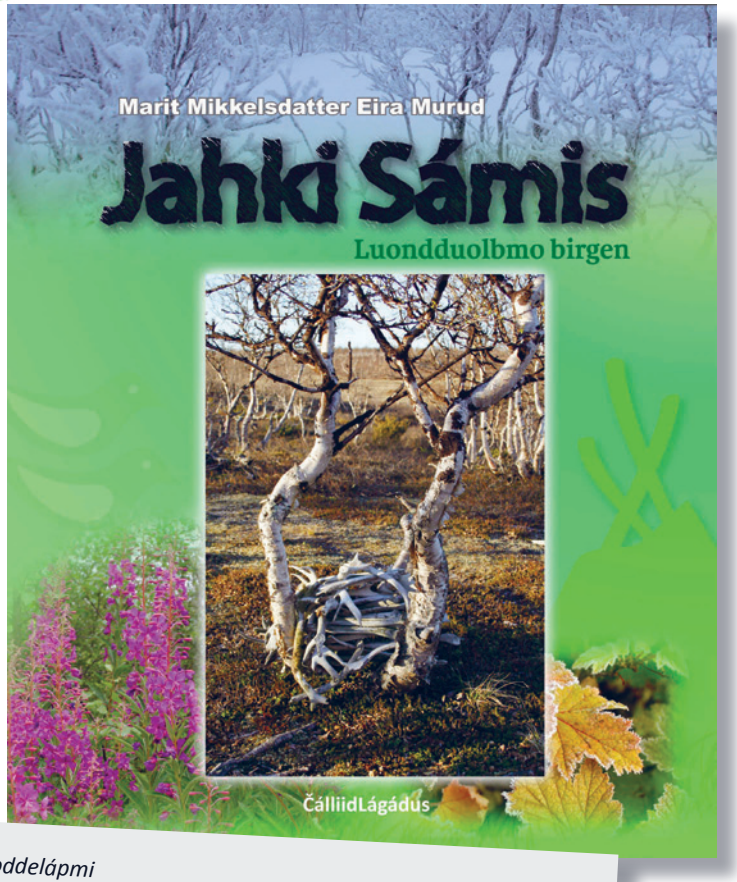

Suoidnemánnu • Vahkku 27 • *Loddelámvahkku/Loddelápmi*

2

Geassi álgá.

Jus odne arvá, de arvá guhtta vahku ovddosguvlui.

Čuonjá láhppá sojiid, loddelápmi, nappo láhppá soadjedolggiid ja de šaddagohtet ođđa dolggit sadjái. Dat ii sáhte girdit dolgelonuhanáiggi, gč. 15.06.

Giron čivgá dáid muttuid, dahje geassemánu loahpas, go gironbárra vuos lea lállán moniid sullii golbma vahku. Čivggat girdilit sullii golmmavahkkosažžan.

Dáid muttuid gorgŋejit vaikko makkár sturrosaš luosat mearas čázádagaide. Stuorámus luosat leat ovddemus gorgŋen, ja dađistaga vulget smávit guolit, linddorat ja luosjuolggit.

Ohcejoga ja Kárášjoga sápmelaččat lávejedje suoidnemánus giddet Deanu rastabuođuin go bivde luosaid. Dát bivdovuohki ii leat anus leamaš 1860-logu rájes. Anáraččat leat maid geavahan dán bivdovuogi Anárjogas.

3

Oapmedálloolbmuin álggii ráhkkananáigi lájuide. Dalle galge liššát šliipejuvvot, áhcestoalpput ruskejuvvot ja eará biergasat divoduvvot vai leat ortnegis go lájuiguin álge rassat.

Boska lea dáid muttuid juo olles šattus, muhto aniha bures biebmun, earenoamážit fádnut. Dál sáhttá bosket ja ráhkadit gelea, sieráha, marmelade, ja nađain sáhttá sohkarnjálgáid maid ráhkadit.

TjaelijiBerteme TjállijAlmmudahka
ČálliidLágádus
ForfatternesForlag AuthorsPublisher

www.lagadus.org

Sániid fápmu jierpmi badjel

Deaddiluvvon ruotagillii Populär Arkeologi-nammasaš áigečállagis 1/2013, s. 19. Jorgalan davvisámegillii Harald Gaski

Manin lea Ruotas nu diehttelas hállat "davviriikkaid gielaid" ja "davviriikkaid oskku" birra, muhto nu moalkái dadjat "sámegielat" ja "sámi osku"? Ubmi universitehtas lea vejolaš lohkat "davviguovlluid arkeologiija" muhto Tromssas lohket "sámi arkeologiija".

Gaskkohagaid geavahuvvo "norrøn" "davviguovlluid" synonyman, muhto dat mearkkaša "davviriikkalaš", ja čujuha erenoamážit ovddeš oarjedavviguovlluid gielaide (geahča neahtas Ruota Akademiija sátnegirjji, SAOB). "Skandinávalaš" lea vel eará buohtastahtti namahus "davviriikkalaš"-doahpagii, ja speadjalastá várra eaŋgalasgiel váikkuhusa.

Dán áigái gávdnet arkeologat dađis eanet bázahusaid mat duođaštit sámi ássama geađgeáiggi rájes Gaska-Ruota rájes gitta Mátta-Norgii, main leat čatnosat gitta geađgeáiggi bivdoálbmogiidda. Árbevieru mielde leat dát gávdnosat gohčoduvvon "bivdokultuvra" bázahusat, vaikko leat ge seammaláganat go Davviskandinavia "sámi" bázahusat.

Stáhta historjjálaš musea Stockholmmas rabai 2001:s "Vikingar"-nammasaš čájáhusa. Čájáhusas ledje guokte montera mainna ledje sámi fáttát. Dás rájes leat monterteavsttain lonuhan eret "sápmelačča"-namahusa ja dan sadjái čállán "davvi-álbmogat" dahje "bivdo-álbmogat", ja "sámi" sadjái gis lea boahtán "davvi". Museaguossit áddejit dan mearkkašit "davviriikkalaš". Váikkuhussan lea ahte sápmelaččat dahkkojit oaidnemeahttumin dahje sin historjá amasmahttojuvvo. Lea čielggas ahte ii sáhte dieinnalágiin lonuhit "sápmelaččat" ja "sámi". Ja "Davvi-álbmogat" han lea oktasaš namahus mii Ruoššas gokčá eanet go 30 iešguđetge álbmoga.

Ironálaš bealli dás lea ahte juste vikiŋgaáiggi han sápmelaččat ledje fámolaš joavku mas fertii beroštit. Sis lei árvu ja ekonomálaš mearkkašupmi. Davviriikkaid gonagasaid ja eará riggáid riggodat han lei huksejuvvon duolljegávppašeapmái sápmelaččaiguin. Geađgeáiggi ipmilat, gonagasat ja eará stuorrát, dego aesat, Ynglinge-sohka, Lade-járllat ja Orkneyjárllat han suorgásedje myhtalaš "páras", mas nubbi gulai sámisohkii ja nubbi gis davviriikka máilbmái.

Romálaš Tacitus čálii jagis 98 guovtti davimus álbmoga birra; *suiones, svealaččat,* ja *fenni, sápmelaččat,* latinifiserejuvvon dološ oarjedavviriikka-

laš namas *finnar*. Dat namma ja *skridfinnar* geavahuvvui čađa olles vuosttas duhátjagi. Germanalaš siidaguimmiid bokte namahusat šadde oahpisin oahppanolbmuid gaskkas sihke greikka- ja latiinnagillii. "Sápmelaččat" lea álbmoga iežas namahus, mii gávdno 12–1300-logu rájes, muhto mii vissásit lea vel boarrásebbo. 1200-logu rájes gávdno nuortadavviriikkalaš namahus "lappar" čállosiin. Sápmelaččat gávdnojedje Atlántta ábi rájes oarjin gitta Ladoga rádjái nuortan. Muhto sis ii lean čállingiella ii ge sis lean iežaset stáhta.

Mas vuolgá dálááiggi sápmelaččaid oaidnemeahttusin-dahkan? Lea go ballu dulkojuvvot bealálažžan? Riekteášši leat jođus sápmelaččaid vuostá danin go sii hálidit geavahit iežaset árbeeatnamiid. Meahccečuollan, ruvkkit, bieggamillut, gumppet áitet boazodoalu.

Áidna mii divošii ášši lea: buoret ja lassi oahppu min álgoálbmoga, sápmelaččaid, birra – jo skuvllas!

Inger Zachrisson lea arkeologiija doseanta ja dutká ee. sámi-davviriikkalaš gaskavuođa.

Elisabeth Scheller | Lill Tove Fredriksen jorgalan sámegillii

Muitosánit
Askold Bažanovii

Golggotmánu 15. b. 2012 jámii gielddasiidi čálli Askold Aleksejevič Bažanov iežas ásodahkii Revda ruvkeservodagas, mii lea guokte miilla eret Lujávrris Guoládagas. Askold Bažanov lei vuosttas čálli Guoládagas eret gii šattai dovddusin olggobeale Murmánskka fylkka. Askold čálii ruošlagillii, muhto muhtin su teakstadujiin leat jorgaluvvon ja almmuhuvvon davvisámegillii, dárogillii, ruotagillii ja engelasgillii. Dát dagai ahte son šattai dovddusin riikkaidgaskasaš lohkkiide ge.

Askold šattai 79 jagi. Jos dálki lei dan made, de son finai juohke beaivvi meahcis ovtta su beatnagiin. Askold liikui hirbmat bures čuoigat, mannat bivdui, bivdit guliid ja dikket. Son rähkistii davvimáilmmi luonddu ja buot dan ellidi. šattuid ja geđggiid.

Askold Bažanov riegádii suoidnemánnu 21.b. 1934 gielddasámi siidii Restikente (gielddasámegillii *Ristťke´dd*), mii lei Notozeto *(Njiuć´t´ijdu´rr)* järvegáttis Guoládaga gielddas Murmánskka fylkkas. Oarje Guoládagas. Askold vákcii vuosttas skuvlajagiid internáhtaskuvllas mii lei Jur'kino servodagas. Dasto son barggai kollektiivva eanogáttis Guoládaga gielddas. Doppe su bearaš orui nuppi máilmmisoađi rádjái. Askolda áhčči jámii soađi álgojagiin ja gánda bajásšattai iežas ednin ja ádjáin.

24 Sámis 12/2012

DIVVUMUŠ

Ovddit nummiris (Sámis nr. 12) ledje muitosánit **Askold Bážanovii,** maid Elisabeth Scheller lei čállán. Dađebahábut gárttai okta meattáhus Schellera teavstta jorgalusas: Bažanov namahuvvo das gielddasámi čállin. Dat lea boastut, dan dihtii go Askold Bažanov lei nuortalaš. Son lei riegádan nuortalaš gilážis Ristťke'dd (Restikent). Schellera čállosis ledje Bažanov divttat heivehuvvon muitosániide oassin, muhto doaimmahus sirrii divttaid váldoteavsttas eret, mii láivudahtii artihkkala ja divttaid oktiigullevašvuođa. Mii šállošat boastuvuođaid.

Doaim.

Jovnna Guttorm Solbakk

Stuorátgielat báidnet unnitgielaid

– nappa nuppi guvlui?

ležan mielas dát lea miellagiddevaš fáddá, ja universitehta studeantabarggu oktavuođas bessen ge vehá áiggi geavahit dušše dien gažaldahkii ohcat dieđuid ja fástádusaid. Dás mun vuos čájehan mo sámegielas váldit atnui amasgielat sániid, ja muhtin láhkai sámáiduhttit amas sániid. Mun gal jáhkán otná nuoraid sámegiela báidná eŋgelasgiella seamma olu go davviriikkalaš gielat.

Mu čuoččuhus lea dat ahte www-máilbmi lea dasa váikkuheaddjin. Nuoraid sámegielas leat oahpes sánit dakkárat go ***Join, Server, Chat*** ja ***Game***, daddjojuvvon sámegillii nu mo sánit čudjet eŋgelasgillii. Mii sáhttá boastut áddejuvvot, jus omd. váhnen jearrá mánás maid son dahká olles beaivvi, ja mánná vástida ***geimen.*** Soaitá de váhnen leamen hui čeavlái dahje heahpanan. Dán ovdamearkka gullen *Mona Solbakk* koseriijas NRK Sámi Radios. Manjit oasis dás fas ozan vejolaš dokumentašuvnna dasa ahte sámegiella ge sáhttá leat báidnán siidaguimmiid gielaid. Dása geavahan professor *Tove Bull* artihkaliid mas čilge aiddo dáid vejolašvuođaid birra.

Historjjálaš perspektiiva

Máilmmi historjjás diehtit go stuorra ja fámolaš riikkat koloniserejedje guovlluid, de daid guovlluid olbmot maiddái šadde bákkuin váldit vuostá sin kultuvrra ja giela. Mu moadde jagi historjáfága lohkamis lea dát cieggan dábálaš fáktadiehtun. Lea dalle maid dovddus dat ahte unnitgielat váldet sániid stuorát gielain ja heivehit daid iežaset gillii. Davviriikkaid stuorát gielat leat áiggiid čađa báidnán sámegiela. Sápmelaččat geat orrot Suomas, lunddolaččat váldet atnui suomagielat sániid go galget čilget áššiid masa sámegielas ii gávdno sátni. Ruota ja Norgga sápmelaččat dahket dan seammá, daid riikkaid sámegielhállit luoikkahit fas sániid ruotagielas dahje dárogielas. Amassánit, dahje internašunála sánit, bohtet maid dalle sámegillii dan riikkagiela bokte gos sápmelaččat ásset. Guldalettiin sámi radiosáddagiid, de gulat fargga lea go suoma, ruota vai norgga beale

Govva: Anne Länsman.

sápmelaš gean lea jearahallamin. Ii ge soaitte leat dušše sániin sáhka, stuorát davviriikkalaš giella sáhttá leat muđuid ge báidnimin sámegiela. Go mun omd. lohken fágakurssa pensumteavsttaid, de fuobmájin ahte munnje lea olu váddáseappot áddet *Samuli Aikio* fágateavstta go omd. *Thor Frette* teavstta. Jearan dalle alddán ahte lea go dasa sivvan dat ahte Aikio sámegiela lea suomagiella báidnán, ja Frette sámegiela fas dárogiella? Go ieš ásan Norggas, ja dárogiella lea vuosttas amasgiella, de dan sivas lea munnje álkit áddet Frette fágateavstta.

Ođđa ja amas sánit sámegielas

Loatnasánit

Giđđat 2012 ledjen mun Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleddjiid searvvi joavkku mielde Baskaeatnamis oahpásmuvvamin sin gielladiliide. Dát bovttii mu beroštumi giella- dahje sátneluoikkaheami áššiide. Baskalaš giellačeahpit muitaledje ahte sin giella lea erenoamáš Eurohpás go das eai leat fuolkegielat. Dat mii lei mu mielas erenoamáš, lei dat go muitaledje ahte 80% baskagiela sániin leat loatnasánit. In leat oaidnán ahte oktage galgá leat dahkan seammalágan loatnasániid lohkama sámegielas. Dás vuolábealde mun dušše namahan muhtin ovdamearkkaid.

Nállu, mii bođii Sápmái gávpealbmáid mielde, gohčoduvvui vuođđoskandinávalaš gillii **neđlo** dahje, **nádlo,** ja dát lea otne sátni mii orru *álohii gullan* sámegillii, diehtá Thor Frette. Ja otná modearna teknologiijan oažžut mii ođđa amas sániid beaivválaččat, eat beare davviriikkalaš gielain, muhto maiddái eŋgelasgielas. Sánit **Chat, Server** ja **Join** álkidit čirret beaivválaš gillii. Ja nu mo sátni **nállu,** de ii ráhkaduvvon ođđa sátni, muhto amas sátni heivehuvvo sámegillii. Giellaprofessor *Ole Henrik Magga* dajai NRKii čakčamánus diibmá, ahte olbmot olu johtileappot luoikkahit sániid amas gielain, nu mo eŋgelasgielas, čilget álkkes áššiid ovdalgo geavahit sámegielat sániid. Dát dahká ahte sámegiella šaddá *geafes giellan*.

Join geavahuvvo go áiggot searvat muhtin spillii neahtas (omd. DOTA2 ja Starcraft2), ja dán sáhttá álkidit jorgalit sámegillii **searvat,** muhto dávjjit gullo, **joinet. Server** mearkkaša dihtor mii bálvala eará dihtoriid neahta bokte, danne sáhtašii dan gohčodit **dihtorbálvaleaddji** dahje dušše **bálvaleaddji**, muhto go das lea jo sámegielas semanttalaš oaivil, de sáhtášii omd. goalustit sániid bálvá ja dihtor, **bálvádihtor.** Giellagáhttejeddjiide lea jeđđehus,

dás oaivvildan ahte sámegielas lea vejolaš sámáidahttit sániid ovdalgo luoikkahit amasgielain. Thor Frette rohkki dajai Sámeradios maŋŋá go almmustuhtii iežas sátnegirjji ahte: *Dáppe leat olu sánit mat leat ráhkaduvvon ja dat galget gehččot evttohussan. Loahpalaččat lea sámi servvodat mii dohkkeha daid, dahje hilgu. Muhto almmá evttohusaid haga, de ii sáhte sámeservodat maidige mearridit*. (K. Kemi, njálmmálaš gáldu, 25.10.12). Thor Frette máddái čálii ahte ovdalgo njuolgga dohppet amasgielat sáni, de lea vejolaš roggat boares sániid ja daidda addit ođđa sisdoalu, dahje luoikkahit sániid eará sámegielain. Ovdamearkka dihte ***chat,*** mii dán áššis mearkkaša elektrovnnalaččat čálašit, Njeazzegirjjis/Facebook:as dahje Skype bokte, sáhtášii leat ***buljardit*** (Davvi Girji, 2000; 546), dahje ***sálžat (solžat)*** (Frette, 1975; 148).

Suorggideapmi ja goalosteapmi

Sátnesuorggideapmi lea vuohki mo ráhkadit ođđa sániid oahpes sátnemáddagiin, nu mo omd. ***čállit*** sáni máddagis suorggida ***-án*** ja šaddá ***čálán,*** mii mearkkaša muhtin gii lea viššal čállit, muhto man ođđa mearkkašupmi lea elektrovnnalaš čálli (Helander, 1994). *Nils Øivind Helander* čállá ahte juohke sátneluohkás sáhttá ráhkadit eará sátneluohká. Omd. substantiiva ***guolli*** ráhkaduvvo vearbasátnái ***guolástit.*** Ja dás sáhtát fas ráhkadit substantiivva ***guolásteapmi*** (Helander, 1992). Thor Frette maiddái čilge ahte sámegielas lea iežas njuolggadusat. Dasto dadjá ahte sámegielas leat sullii 50 gehčosa maiguin sáhttá ráhkadit substantiivvaid (Frette, 1987: 75).]

Sátnegoalosteapmi lea erenoamáš vuohki sámegielas ja eará suoma-ugralaš gielain konstrueret ođđa sisdoaluid. Dát dáhpáhuvvá go guokte subjeakta goalostuvvojit oktii ja ráhkadit ođđa semanttalaš oaivila. Omd. ***e-mail,*** šaddá ***šleađgapoasta.*** Šleađga mearkkaša ***strøm, elektrisitet*** (Sámi dáru sátnegirji, Davvi Girji, 2002; 532). Sátneheiveheamis livčči dát sátni doalahan originála hámi, muhto heivehuvvon sámegiela sojahan paradigmii. ***E-mail*** doalahuvvo, ja ii oro erenoamáš, ovdalgo álgá sojahit sáni, omd. *mun sáddejin dutnje e-mailla*, *mun ožžon olu e-maillaid*. Jearaldat lea ahte galgá go čállit ***e-meila*** vai šaddá riekta sámi jienádat?

Sámegielas seammá go eará gielain, leat iežas njuolggadusat mo galgá heivehit sáni eatnigillii. Aikio ávžžuha vuhtii váldit erenoamážit sámegiela sátnedeattu go lea heiveheamen (Aikio 1994; 28). Vai lea dohkálaš heiveheapmi, de ii sáhte sáni álgodeaddu rievdat ja sáni loahppadeaddu heivehuvvo sámegillii, vai ii leat dárbu eará go rievdadit loahpa. Sátnedeaddu gullo álgostávvalis. Guhkit sániin juohkása deaddu (Ibid). Sámegiella daddjo leat vearba-giella. Dat mearkkaša ahte sámegielas ráhkada nomenis vearbba. Dát sáhttá buktit liige hástalusaid heivehit sáni amas gielas sámegillii. Prinsihpalaččat ii rievdda eaŋgalasgielas sáni substantiiva- ja vearbahápmi, áidna mii rievdá lea grammatihkalaš konteaksta (Francis Katamba, 2005; 64).

Siidaguoimmegielat báidnet sámegiela

Sámegiela geavaheaddjit ásset golmma davviriikkas, ja Ruoššas. Guovtti davvi riikkain lea germánalašgiella riikkagiellan, ja ovtta riikkas fas suoma-ugralaš giella. 1978 dohkkehedje oktasaš davvisámi čállingiela. Váikko lea seamma sámegiella golmma riikkas, de gávdno-

> mun liikon dán girjji
> mun liikon dán girjjis
> mun liikon dán girjái

jit jo sánit ja grammatihkalaš konstrukšuvnnat mat eai leat ovttaláganat. Ođđa sánit ráhkaduvvojit juohke riikkagiela málle mielde. Omd. Norgga bealde sámegielas lea ***snøscooter*** šaddan ***muohtaskohter,*** ja suomabealde fas ***mohtorgielká,*** mii suomagillii lea ***moottorikelkka.*** Maiddái riikkagielaid grammatihka váikkuha sámegielaide. Dábálaččat Norgga bealde dadjá *mun liikon dán girjji,* ja Suoma bealde gullu *mun liikon dán girjjis. Riekta* sámegielas livčči: *mun liikon dán girjái* (Vuolab-Lohi, 2007: 423–425). Go buohtastahttá dán guokte cealkaga de oaidná riikkagielaid váikkuhusa sámegiela cealkkahuksemii. Ovdageažus dahje prefiksa maiddái sáhttá čujuhit giellabáidnimii. Sánis ***umáhttu*** orru *u* leamen ovdageažus boahtán amas gielas, danin go sámegillii livčči sáhttit dadjat ***máhtuheapme.*** Álgu sátneoassi *eahpe-* sáhttá maid tulkot ovdageažusin (prefiksa), danin go gávdno máŋgga sátneluohkás. Omd. eahpeosku, eahpevuoiggalaš, eahpelihkostuvvat (K. Kemi, njálmmálaš gáldu 25.10.12).

"Davviriikkaid giellahistorjjá ferte ođđasit čállit!"

Davviriikkaid tradišuvnnalaš giellahistorjá čilge ahte omd. dárogiela rievdan áiggiid čađa lea dáhpáhuvvan giela siskkáldas sivain, ja omd. sámegiella ii leat mo ge váikkuhan dárogiela rievdamii. Professor Tove Bull oaivvilda ahte dákkár giellahistorjjálaš áddejupmái lea sivvan dat go giellahistorjá lea čilgejuvvon *dáruiduhttiid čalbmeglásaiguin*. Su váldu gáldun dán čuoččuhussii lea ruoššalaš gielladutki *Jurij Kusmenko,* gii ovdamearkkaiguin čájeha ahte sámegiella lea dolin váikkuhan davvi-germánalaš gielaide. (Bull, 2010).

2008 almmuhuvvui stuorra girji tuiskkagillii ráiddus *Berliner Beiträge zur Skandinavistik*. Čálli lea Jurij Kusmenko, professor emeritus Berlina Humboldt universitehtas, ja gii ain bargá gielladutkin, dál ee. St. Petersburggas Ruoššas. Professor Tove Bull oaivvilda ahte Kusmenko dutkan garrasit hástala davviriikkalaš gielladutkiid, ja vuordimis muhtimat fallehit Kusmenko oaiviliid bealuštettiin sajáiduvvan giellahistorjjá, ja earát fas nu mo son ieš, áigu fuomášahttit man mávssolaš giellahistorjjálaš dutkama Kusmenko duođaid lea almmuhan.

Jurij Kusmenko dokumentere ahte sámegielas lea leamaš stuorát váikkuhus Skandinavia-gielaide go maid dán rádjai leat dutkit čilgen. Davvi-germánalaš gielladutkit leat oahppan ja oahpahit ahte sihke sámegiella ja suomagiella leat dolin luoikkahan olu sániid dološ oktasašskandinávalaš áiggis. Gielladutkit leat maiddai oahppan ahte dát luoikkaheapmi lea dušše mannan ovtta guvlui, skandinávalaš gielas suoma-ugralaš gielaide, ja iige nuppi guvlui. Dát ii leat nu, oaivvilda Kusmenko. Dolin oktasašskandinávalaš áiggis lei sámi servodat seamma dásis go davvi-germánalaš siidaguoibmeservodat. Dat mearkkaša sihke gielalaččat ja kultuvrralaččat. Gielat ja kultuvrrat mat lea seammá dásis, maiddái váikkuhit goabbat guoimmi gielaide seamma olu, oaivvilda Kusmenko (Bull, 2011). Maiddái historjjá ja arkeologalaš dutkamat čujuhit dasa ahte dološ áiggi servodatdilit ledje olu eambo symbiosalaččat ja seammadássásaččat. Arkeologa *Bjørnar Olsen* čállá omd. ahte dážat ja sámit, alla sosiála dásis náitaledje goappatguimmiideasetguin (Olsen, 2003; 25).

Kusmenkos leat olu argumeanttat mat čujuhit konkrehta váikkuhusaide. Tove Bull čilge ahte morfologalaš ja morfosyntávttalaš giellamearkkat mat ihte davvigermánalaš gielaide gaskkal 6. ja 11. čuohtejagi, sáhttet leat boahtán sámegielas. Kusmenko namaha ahte sáni ovdageažus, dahje prefiksa, láhppo ja *suffigerejuvvon* artihkal ihtá (sátnái goalostuvvo artihkal mii mearrida dan sáni). Dasto čujuha Kusmenko muhtun fonologalaš ja fonehtalaš fenomenaide mat čuožžilit, ja galget seamma áigodagas leat boahtán sámegielas, omd. preaspirašuvdna. Dáid fenomenaid oaivvilda Tove Bull dárogiella lea ožžon sámegielas (Bull, 2011; 15-16).

Cealkkakonstrukšuvdna davvinorgga dárogielas sáhttá čujuhit eambbo váikkuhusaide sámegielas. Davvinorgga dárogielas gullo *ka du sir,* ja *æ blir ikke å komme*. Syntávttalaččat lea dát seammalágan go sámegielas. Dárogielas lea olu čavgasat sátneortnet go sámegielas (K. Kemi, njálmmálaš gáldu, 25.10.12). Dát maiddái sáhttá čujuhit dasa ahte sámegiella lea váikkuhan dárogillii, goit Davvinorgga dárogillii.

Loahppa

Universitehtalektor *Kjell Kemi* lei oahpaheaddjin kurssas *Sámi giellageavaheapmi* (Samisk språkpraksis) čakčat 2012. Sihke logaldallamiin, ja erenoamážit barggadettiin dáinna artihkkaliin go hásten digaštallat olu áigeguovdilis čuolmmaid, ohppen erenoamáš olu. Ii leat várra dábálaš giitit oahpaheaddji almmolaččat, muhto mun dagan dan dákko bokte. Orun leat leamen olu velggolaš aiddo Kjellii.

Muhtin gáldut

Bull, Tove (2010), "Annmeldelse", *Maal og minne*, hefte 2/2010: 156–189

Bull, Tove (2011), "Samisk påverknad på norsk språk", *NOA, Norsk som andrespråk*, nr.1/2011: 5–32

Frette, Thor (1987), "Gielladikšun – sániid ráhkadeapmi", *Sámás 3. Folkets brevskole – Norsk Korrespondanseskole – Utbildningradion –Brevskolen*: 7–13

Frette, Thor (1975), *Norsk-Samisk ordbok – Dárugiel-sámegiel sádnigirji*, Grunnskolerådet/gymnasrådet, Kirke- og undervisningsdepartementet, Universitetsforlaget

Helander, Nils Øivind (1992), *Suorggideapmi. Muhtun Giellagažaldagat*, Vesa Guttorm, Nils Ø. Helander, Kjell Kemi (doaim.)

Katamba, Francis (2005), *English words – structure, history, usage, building words,* second edition, New York, USA & Oxon, Canada, Routledge

Minde, Henry (2003), "The challenges of Indigenism: The struggle for Sami Rights in Norway 1960–1990", Svein Jerntoft (doaim.) girjjis: *Indigineous Peoples: resource management and Global Rights*, Delft: Eburon Delft

Olsen, Bjørnar (2003), "Belligerent chieftains and Oppressed hunters? Changig conceptions of Interethnic relationships in Northern Norway during the iron age and the early medieval period", James H. Barrett (doaim.) girjjis: *Contact, Continuity, and collapse: the Norse colonization of the North Atlantic*, Turnhout, Belgium : Brepols Publisher

Sammalahti, Pekka (1994), "Sátnegoallosteapmi ja čállinvuohki", *Tearbmasymposia raporta, Čállit/Sámi Instituhtta/Sámi Giellalávdegoddi, Dieđut nr. 3*: 35–43

Vuolab-Lohi, Káre (2007), "Máilmmi alladeamos olmmoš – Sámegiela giellagáhttema máŋggalágan hástalusat", Jussi Ylikoski ja Ante Aikio (Doaim.) girjjis: *Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksi, Riepmočála Pekka Sammallahtii,* Helsinki : 423–429

Aage Solbakk

Guovdageainnu girku mii huksejuvvui 1701.

Garra-Jorta – Guovdageainnu báhppa 1774–1780

Ovdal 1751 lei Guovdageainnu siida Ruota vuollásaš. Dan jagi riikkarádji mearriduvvui lulli, julevu ja davvisámi čađa gitta nuortasámi duohkái. Nu Guovdageaidnu šattai Dánmárku-Norgga háldui.

Ruota bealde lei miššondoaibma beavttálmuvvan 1700-logu álgogeahčen. Dan olis viidánedje girkohuksemat davásguvlui, ja jagi 1701 huksejuvvojedje girkut Guovdageidnui ja Ohcejohkii ja sárdnestoboš Ávjovárrái.

Sihke Ruotas ja Dánmárku-Norggas sámemiššuvdna doaimmai pietismma vuoiŋŋas. Sámiid sieluid vuittii kristtalašvuhtii go lágidii bassi čállosiid sámegillii ja oahpahii ja sárdnidii sámegillii.

Pietismma áigodat bisttii 1700-logu lohppii. Dan rájes *čuvgehusáigodat* ja *rationalisma* ráđđegođii miššuvdna- ja oahpahuspolitihka Sámis. Dánmárku-Norgga bealde girkoeiseválddit vuostálastigohte sámegiela geavaheami miššon- ja čuvgehusbargguin.

THOMAS VON WESTEN – "SÁMIID APOSTAL"

Dánmárku-Norgga bealde nammaduvvui 1700-logu álggus Thomas von Westen sámi oaivámužžan miššonbargui, man stivrii Miššonkollegium Københápmanis. von Westen ásahii miššonbiriid gitta Várjjaga rádjái, huksehii skuvlavisožiid, sárdnestobožiid ja girkuid ee. Unjárgii, Detnui, Davvesiidii ja Mázii. Son álggahii miššonskuvlla, *Seminarium scholasticum,* mii galggai oahpahit miššonbargiid geat sáhtte johtit Sámis ja oahpahit ja sárdnidit sámegillii. Troandima bisma *Peder Krogh* vuostálasttii von Westena giellapolitihka, ja son geahččalii dáruiduhttit oahpahusa ja sártniid von Westen jápmima (1727) maŋŋá.

Thomas von Westen.

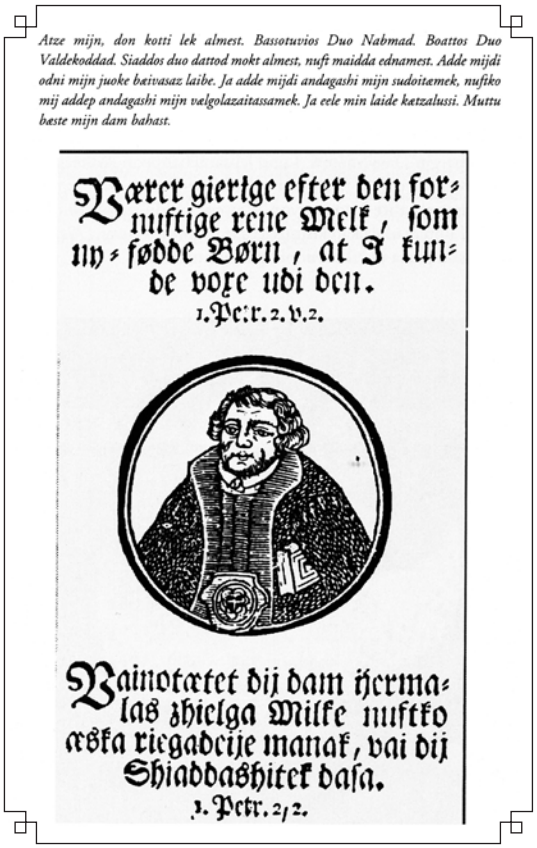

Atze mijn, don kotti lek almest. Bassotuvios Duo Nabmad. Boattos Duo Valdekoddad. Siaddos duo dattod mokt almest, nuft maidda ednamest. Adde mijdi odni mijn juoke hæivasaz laibe. Ja adde mijdi andagashi mijn sudoitamek, nufiko mij addep andagashi mijn vælgolazaitassamek. Ja eele min laide kætzalussi. Muttu hæste mijn dam bahast.

Værer gierige efter den for-
nuftige reene Melk, som
ny-fødde Børn, at I kun-
de voxe udi den.
1.Pet.r.2.v.2.

Vainotætet dij dam hjerma-
las zhielga Milke nuftko
æska riegadcije manak, vai dij
Shiaddashitek dasa.
1. Petr. 2/2.

Miššuneara Morten Lund (1686–1755) jorgalii Luthera katekismusaš davvisámegillii. Dat almmustuvai 1728. Dat lei vissásit geavahusas Guovdageainnus dalle go Garra-Jorta barggai doppe báhppan.

SEMINARIUM LAPPONICUM 1752–1774

Muhto Thomas von Westena giellaoaidnu vuittii fas 1740-logus, ja ođđa miššonnjuolggadusat deattuhedje sámegiela geavaheami čuvgehusbarggus. Ásahuvvui fas ođđa miššonskuvla, *Seminarium Lapponicum*, mii galggai oahpahit miššonbargiid ja doaimmahit bassičállagiid ja oahppogirjjiid sámegillii. Dan jođiheaddjin nammaduvvui *Knud Leem,* gii lei bargan miššonbáhppan davvisámis jagiid 1725–1734. Son barggai von Westena vuoiŋŋas gitta dassái go jámii 1774:s.

Seamma jagi (1774) *Seminarium Lapponicum* heaittihuvvui ja ođđa dáruiduhttinpolitihkka álggahuvvui. Dan jagi nammaduvvui dánskalaš Bang bisman, ja son gáibidii ahte buot sártnit ja oahpahus galge dáhpáhuvvat dárogillii, dahje rievtti mielde dánskkagillii.

GARRA-JORTA

Seamma jagi go *Seminarium Lapponicum* loahpahuvvui, álgggii islándalaš *Olav Josephsen Hjort* (1740–1789) Guovdageainnu suohkana báhppan. Son lei lei leamaš miššonskuvlla *Seminarium Lapponicum* oahppi. Maŋŋá son válddii teologalaš dutkosa Københápmanis fuones árvosániiguin. Jagi 1770 son nammaduvvui Porsáŋggu sámiid miššonbáhppan. Jagi 1774 son sirdojuvvui Guovdageidnui, gos son lei báhppan 1780 rádjái. Son jámii 1789:s.

Olav Josephsen Hjort gohčoduvvui Guovdageainnus *Garra-Jortan* danne go son nu garrasit vuostálasttii pietisttalaš oskulihkadusa mii lei vuolggahuvvon Durdnosleagis ja viidánan maiddái Guovdageidnui. Dát oskuolbmot geat eatnašat ledje boazosápmelaččat, gohčoduvvojedje *Čuorvun* danne go sii čurvo gos ain, sihke girku lahka, šiljuin, viesuin ja iežaset boazosiiddain. Sii ávžžuhedje olbmuid dahkat jorgalusa ja buorádusa. Garra-Jorta ii liikon sidjiide álggage. Son oaguhii sin juohke sajis, huškkui sin ja gilddii sin maiddái boahtimis girkui.

Garra-Jorta doarjjui ollásit dáruiduhttima, dahje rievtti mielde dánskkaiduhttima. Son vuostálasttii sámegiela geavaheami oahpahusas ja sártniin. Solžža mielde son jođii maiddái sámi bearrašiid mielde ja ribadii sis sámegiel girjjiid.

Jens Andreas Friis (1821–1896), gii lei Oslo universitehta sáme- ja suomagiela professor, čálii girjji Lajla birra. Girjjis govviduvvo Laagje ja Garra-Jortta hálešteapmi skuvlaviesus. Laagje lea boahtán viežžat Lajla ja Melleha. Son čipposta uksagurrii guldalit mánáid lohkama. Ozastis son rohtte boares sámegiel-dárogiel katekismusa vai beassá čuovvut oahppiid lohkama. Ii lean nu galle jagi áigi go guldalii go mánát oahpahuvvojedje sámegillii. Son muittašii man čábbát dat čuojai bealljái go lohke sámegillii. Muhto dát, maid dál lohke, gal čuzii issorasat su bealljái. Son doapmala Garra-Jortta lusa. (Aage Solbakk heivehan sámás)

J. A. Friis Lajla-girjji olggoš, 1952.

– Gula, ráhkis báhppa! Eai got dus leat eambbo sámegiel girjjit maid sáhttit geavahit, nu go dákkára. Son rohttii ozastis girjjis mii lei sisteseahkaža siste.
– Attes mat munnje dan geahččat, láhttestii báhppa. Go Laagje geigii sutnje girjji, de son bidjalii dan beavddi ala.
– Mus eai leat eambbo dákkár girjjit, son dadjalii.
– Eai got boađe eambbo?
– Eai boađe. Dás duohko galggat don ja du mánát oahppat dárogiela.
– Manne galgá oahppat dárogiela? Mii leat duhtavaš gielaineamet.
– Danne go dárogiella lea buoret, riggásat ja ávkkáleabbo giella.
– Du giella lea fuones giella go ságastat bohccuid birra, duoddariid ja legiid birra, beaivvi čuovgga ja ija seavdnjadasa birra ja buot áššiid birra mat gullet min beaivválaš eallima dárbbuide. Lea bat du giella riggásat? Ii de, du giella lea hui geafi midjiide.
– Ii leat dušše doarvái duhtadit beaivválaš dárbbuid, dadjá báhppa. – It galgga vajálduhttit ahte don vuosttažettiin galggat jurddašit du iežat jápmemeahttun sielu dárbbuidat ala.
– Na-a, don dajat duohtavuođa, dadjá Laagje vuollegaččat. – Mii galgat vuosttažettiin jurddašit min jápmemeahttun siellomet ala.
– Dalle lea buoret ahte oahpat dárogiela ja logat dárogiela.
– Ii got Ipmeláhčči ádde buot gielaid?
– De ádde, muhto don oahpat su buorebut dovdat ja sáhtát buorebut oažžut suinna oktavuođa dárogiela bokte.
- Lea go sámegiella nu fuones giella ahte Min Hearrámet ii viša gullat dan? jearrá Laagje ja muitá maid bisma Bang lei cealkán.
– Ii leat, muhto don sáhtát oažžut ollu dárogiel girjjiid mat eai gávdno sámegillii. Don oačču čuođi dan sadjái go dán ovtta.
– Manne ehpet atte midjiide eambbo?
– Danne go galgabehtet oahppat dárogiela nu ahte sáhttibehtet oažžut nu ollu go háliidehpet.

– Báze dalle dearvan, láhttesta Laagje ja dáhttu girjjis.
– Dá lea dutnje eará, stuorát ja buoret girji dárogillii, dadjá báhppa ja geige sutnje dan.
– In fuola dan, háliidan mu iežan girján.
– Válde dán. Mun válddán du.
– In fuola du girjji. Atte munnje girján.
– Don it oačču dan.
– In got oačču dan! Báhppa, don suddudat. Don háliidat váldit mus mu ráhkis opmodagan. Don háliidat rievidit mus mu áidna dávvira mii lea mu ráhkkáseamos man guottán ozastan gos dal jođežan, ja man anán eambbo árvvus go ellon. In guođe du viesu girján haga.
– Ipmil namas, de bargga váldit dan ja mana olggos, báhppa suhtuin čurve.

Aage Solbakk

Govvamuittut

Norgga bealde lei garra dáruiduhttinpolitihkka 1880 rájes 1960-logu rádjái. Ii lean lohpi geavahit sámegiela skuvllas. Jagi 1898 mearriduvvui ahte sámegiela sáhtii geavahit dušše veahkkegiellan kristtalašvuođa oahpahusas Kárášjogas ja Guovdageainnus. Sullii seammalágan dilli lei Suoma ja Ruota bealde. Dá muhtun skuvlagovat davvi Sámis dán áigodagas.

Oahpaheaddji ja rivgu **Signe Haga** oahpaheamen sámemánáid Mátta-Várjjagis 1880-logus. Dalle lei jo dáruiduhttinpolitihkka čavgan. *Govva: Ellisif Wessel.*

Dáža Lyder Aarseth (1886–1951), bođii oagpaheaddjin Guovdageidnui 1913:s. Dá oahpaheamen. *Noras govvaarkiiva.*

Sarvvesvuona (Kolvik) skuvlamánát govvejuvvon 1933:s. Mearrasámi skuvlamánát gale šadde gillát garra dáruiduhttima. *Noras govvaarkiiva.*

Máret-Hánsa – Hans Baukop (1889–1963), Buolbmága skuvlamánáiguin ávvudeamen miessemánu 17. beaivve 1937:s. Olgeš ravddas oahpaheaddji Ola Aarseth. *Noras govvaarkiiva.*

Ruota stáhta huksehii goahteskuvllaid amaset boazodoalu mánát gáidat sámi duottareallimis. Dá muhtun goahteskuvllas Čohkkirasas, govvejuvvon 1939:s. Dálueamit ja oahpaheaddji Ingrid Gaup duogábealde. *Govva: Borg Mesch.*

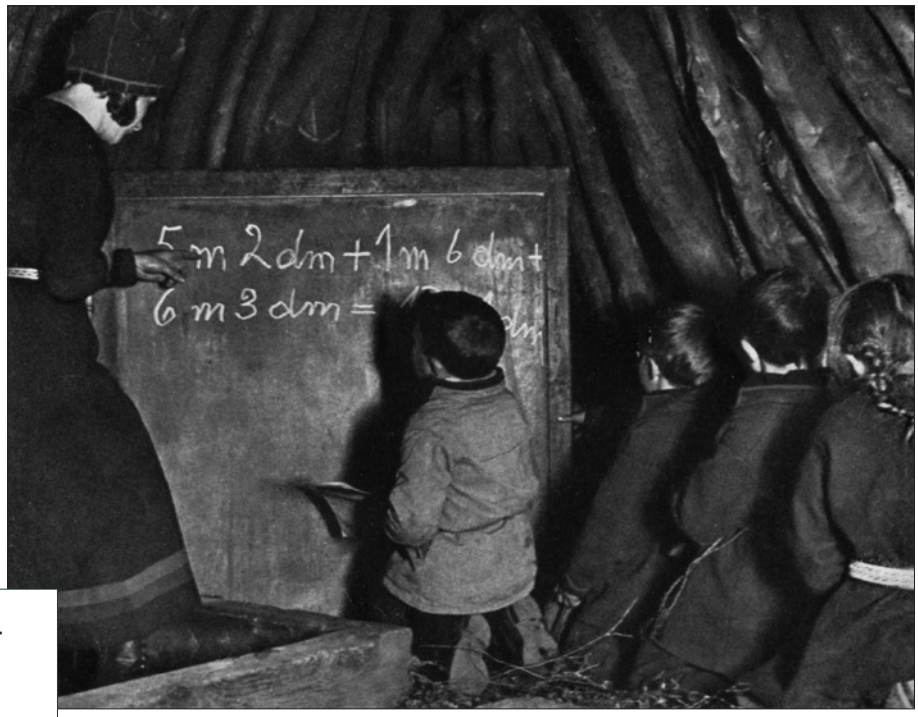

Skuvlaoahppi rehkenastimin govvejuvvon 1939:s. *Govva: Manker.*

Guovdageainnu skuvlamánát govvejuvvon 1950-logus. Gávttit badjelis. *Govva: Romssa Museum.*

Guovdageainnu skuvlamánát dalá maŋŋá soađi. Rivgu oahpaheamen.

Guovdageainnu skuvlastivračoahkkin Mázes 1954:s. Digaštalle go son sámegiela dili oahpahusas? Edel Hætta Eriksen gurut ravddas. *Govva girjjis: Muitalusat ja dáhpáhusat Guovdageainnus 8.*

Guovdageainnu oahppi **Rihtta-Nilut Ole Heikká Ristiinná – Ánne Ristiinná Hætta** čállimin, sámi gákti ja gahpir badjelis. Dadjat buot oahppiin lei dan áigge vierrun geavahit sámi gárvvuid skuvllas. De álge dáža oskusearvvit skeaŋkut dáža biktasiid skuvlamánáide ja nu heite geavaheames sámegárvvuid skuvlla váccedettiin, muitala Ánne Ristiinná. *Govva: Priváhta.*

Kárášjoga internáhtta 1950. Internáhtat ledje deatalaččat dáruiduhttima várás. Dáppe mánát galge oahppat dáža dábiid ja árvvuid maid eiseválddit oaivvildedje váilo sámi servodagas. *Noras govvaarkiiva.*

"Johan Anders Anti ii leat stuoris, muhto son lohká dego almmái", čuožžu čállojuvvon dán gova birra, mii lea viždojuvvon Aktuell vahkkobláđis boazosámiid mánáid birra Kárášjogas 1950:s.

Stáhta ruovttufidnoskuvla álggahuvvui Guovdageidnui 1952:s. Skuvlla oahppit govvejuvvon 1950-logu loahpas. *Noras govvaarkiiva.*

Johan Turi
golmma gillii

Muitalus sámiid birra
ISBN 978-82-8263-019-1 ISSN 1891-4519
198 s. NOK 395,-

Min bok om samene
ISBN 978-82-8263-062-7
192 s. NOK 395,-

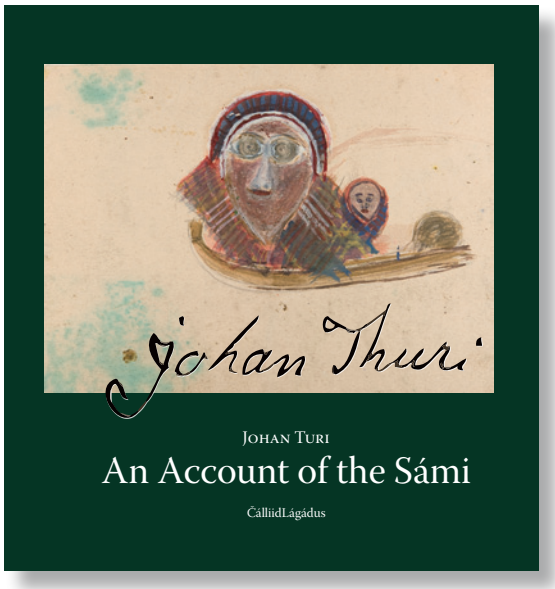

An Account of the Sámi
ISBN 978-82-8263-063-4
221 s. NOK 395,-

Diŋgo dás | Bestill her
www.lagadus.org
Dahje jeara girjegávppis! |
Eller spør hos din bokhandel!

TjaelijiBerteme TjállijAlmmudahka
ČálliidLágádus
ForfatternesForlag AuthorsPublisher

www.lagadus.org

KOSERIIJA WENCHE MARIE HÆTTA

MUN IN GILLE LOHKAT

MU SEAŋGGA GUORAS lávii ovdal oalle dávjá fieradit muhtunlágan girji. Ja hui dávjá ledje dat dakkár girjjit maid ledjen oastán girdihámmaniin daid háviid go lei ihána buorre dilli go vuorddašin girdiid. Ja dat girjjit sáhtte gal maid oalle guhká fieradit das seaŋgga guoras, muhto man nu ládje de lávejin goit muhtun ládje geargat lohkamis daid.

DÁL LEA OALLE guhkes áigi go mus lea leamaš makkárge lohkamuš das seaŋgga guoras, ja dat lea danne go lean nu hirbmat láiki šaddan. Ja de ferten muitalit **movt** mun lean láikon.

GIRJJI II SÁHTE "scrollet". Amma ipmirdehpet? Nie jođánit bláđet, nu movt dihtoris dahká go lea lohkame juoidá interneahtas. Ja nu lea ge. Danne mun in loga, go dat lohkan lea šaddan hirbmat áddjás doaibma.

JA GIRJJIIN ÁDJÁNA ge nu jalla guhká ovdal dainna geargá. Dasa lea ollu čállojuvvon, ja dasa lassin de ferte álo bláđestit vai oaidná movt de joatkašuvvá dat čálus. Diesa mun in hálit ge šat bidjat áiggi. Nu ahte dat maid dán áigge logan, leat áviisačállosat dahje bláđiin diet noveallat. Dat leat gal čállon oalle smávva bustávaiguin, muhto buot lea goit das seamma siiddus, nu ahte oainnán loahpa ovdal ollen dohko.

MUN MUITTÁN BURES manne oastigohten dieid girdihámmangirjjiid. Máŋgii lávejin mun dat maŋemus gii manan girdái, ja de lávejedje guorranan diet nuvttáaviisahildut. Nu mun de gárten lohkat dien "on board" bláđi oalle máŋgii, ja de dihten measta bajil buot mii dasa lei čállojuvvon. De lei mihá buoret ahte mus lei girji man sáhtten lohkat, das goit juobe juoga ođđa dáhpáhuvvá.

IN DIEĐE MII leaš dan čállon sánis, muhto mun nu hirbmadit váibban maid dainna lohkamiin. Dalle go studeanta ledjen, de lei earenoamážit okta pedagogihkkagirji mii dagahii ahte nahkárat rohttejedje ovttatmano. Diet girji lei lihkus pensumlisttus buot golbma jagi, ja de dan maŋemus jagi mun de loahpas nagodin dan lohkat nu ahte in ribahan nohkkat logadettiin.

JA DE EASKA fuomášin man miellagiddevaš dat girji duođai lei. Orui measta suddu ahte ledjen golbma jagi ádjánan dan lohkat pearpmas perbmii.

MUHTO DE GULLUI rádios illusáhka! Elle Márjá Vars lea jurddašan mu ja earáid birra. Mii geat leat láikkit lohkat, ja sii geat eai leat nu čeahpit lohkat sáhttit liikká oahpásmuvvat Elle Márjjá girjjiid sisdollui, go dál son áigu daid almmuhit jietnagirjin. Mun nai beasan de

viimmat diehtit mii dat lea diet čábbámus iđitguovssu, go iežan láikodagain gal guhkkin eret lean gillen lohkat sámegiel girjjiid. Sámegielas han leat nu jalla guhkes sánit, ja vaikko man ollu sojahanvuogit mat dahket oalle lossadin dan lohkama. Mu mielas goit lea nu.

DANNE LEA GE várra buoret ahte son gii lea čállán daid guhkes sániid dan assás girjái, ieš daid baicca lohká munnje. Áidna mas mun dál balan, lea ahte ribahan oba máŋgii nohkkat go guldališgoađán Elle Márjjá jietnagirjjiid. Go sus han lea nu fiinna litna lohkanjietna ahte balan dan munnje váikkuhit seammaládje go muhtun čáppa buorre idjalávlla. Ja nu gal ii galggaše dáhpáhuvvat, go de han mun ádjánan dainna jietnagirjjiin seamma guhká go dieinna pedagogihkkagirjjiin. Muhto buoret lea dohppet Elle Márjjá fárrui girdimátkái go muhtun girdihámmangirjji. Jietnagirji han lea nu unni ja geahpas ahte čáhká buksalummaide.

DÁL DE LEA mearriduvvon! Mu boahtte mátkeguoibmi lea Elle Márjá Vars. Buoret gullat su lohkama go girdijuma ja amas olbmuid mánáid čierruma. Ja jus dette ribahan nohkestit, de jáhkán Elle Márjjá munnje hui álkit addit ándagassii, ja ahte lohkagoahtá álggu rájes fas dan girjji munnje.

Sámi historjágirjjit
maid sámi spesialisttat
leat čállán!

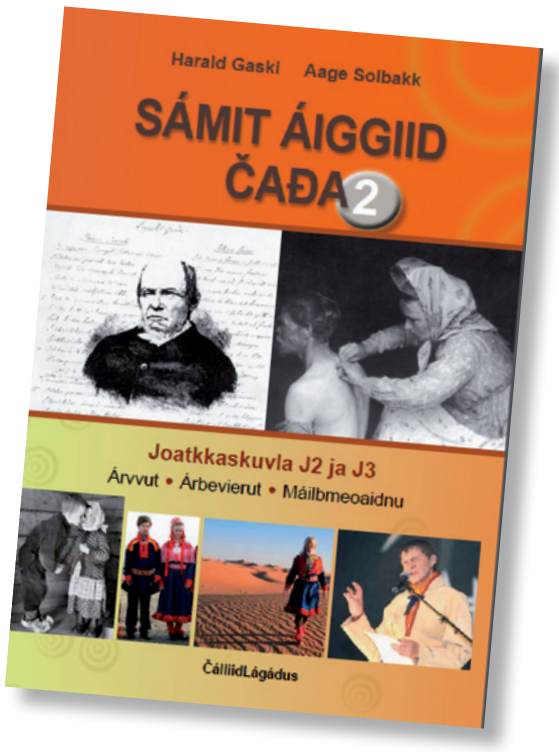

AAGE SOLBAKK
Sámit áiggiid čađa 1
Historjjá- ja servodatfága oahppogirji – J2/J3
ISBN: 978-82-8263-041-2
305 s. NOK 350,-

HARALD GASKI & AAGE SOLBAKK
Sámit áiggiid čađa 2
Historjjá- ja servodatfága oahppogirji – J2/J3
ISBN: 978-82-8263-042-9
260 s NOK 350,-

Diŋgo dás! | Bestill her! **www.lagadus.org**
Dahje jeara girjegávppis! | Eller spør hos din bokhandel!

TjaelijiBerteme TjállijAlmmudahka
ČálliidLágádus
ForfatternesForlag AuthorsPublisher

www.lagadus.org